

dicatur. q̄ pueri ⁊ etiam mulieres non
caluescūt ⁊ hoc p̄pter abundantiā humi-
ditatis in capitib⁹ eorū. similiter nec ca-
strati. ⁊ hoc p̄pter alteratōem sue cōple-
tionis ⁊ dominantē frigiditatis quali-
tatem. que poros cutis capitis cōstrin-
git. ⁊ fumū coadunādo euaporare nō p-
mittit. Alij tamē pilū in mulierib⁹ ⁊ i ca-
stratis defluūt. vt dicit Arest. li. xii. Ca-
pilli ergo caput custodiūt. honestant. ⁊
fendūt. q̄bus si caruerit hō. magis repu-
tat inhonest⁹. Accidit autē etiā iste dese-
ctus p̄ e iuuenturē. ⁊ maxime etiā circa
senectutē ex causis supradictis. ⁊c.

Incipit liber sex-

tus. De etatibus.

Dico de
proprietatib⁹ p̄rium
v̄s in speciali restat
dicere de proprietatib⁹
tibus eiusdē in specia-
li ⁊ generali s̄m etiā
uarietatē ⁊ s̄m sexus distinctōem ⁊ rez
naturaliū accōtra naturā multiplicem
diuersitatē. Ex istis enī omnibus diuerse
hominis proprietates attendūtur.

Capitulū primū

De etate.

Etas igitur hominis s̄m Remigiū
nihil aliud est nisi tenor virtutū
naturaliū. s̄m cōtrarios motus
vel quietē intermediā cōsideratus. quia
s̄m ista homo preterit ⁊ mouet ⁊ nunq̄
in eodē statu p̄manet. Vel s̄m s̄m Idorū.
Etas est spaciū vite aialis a cōceptiōe
fetus incipiēs post seniliūq̄ deficiēs seu
definens. Sūt autē plures diuersitates
etatis. s̄m Constantinum ⁊ s̄m Idorū. Pri-
ma est infantia ventū plantatiua. scilz
etas nouiter genita. que vsq̄ ad septē
durat mēses. q̄ nimis est adhuc tenera
mollis ⁊ fluida ac limosa. vñ continuis
indiget fōmētis. Infantia autē put est
ventū plantatiua. vsq̄ ad septē extēdit
annos. Et dicitur infans q̄ si non fans. eo q̄
fari nō potest. neq̄ exprimere sermonē.
ventibus nondū bñ ordinatis. vt dicit

s̄m Idorū. Cui succedit puericia a q̄ se exten-
dit vsq̄ ad septenariū secundū scz vsq̄
ad annos quatuordecim. Est vero dicta a
pueritate vel a pupilla. qz adhuc pueri
sunt puri vt pupilla. vt dicit s̄m. Huic
succedit adolescētia. ⁊ hec s̄m viaticum
terminat in tertio septenario in. xxi. an-
no. s̄m s̄m Idorū. vero vsq̄ ad quartū septe-
nariū scz vsq̄ ad annū. xxvii. extēdit.
Medicus v̄o p̄tendit hāc etatē v̄teri-
us vsq̄ ad annū. xxx. ⁊. xxxv. Dicit hec
etas adolescētia. eo q̄ ad gignendū sit
adulta. vt dicit s̄m. ⁊ ad crescēdū vigorē
sit magis apta. In hac etate sunt mem-
bra adhuc mollia. vt dicit s̄m. ⁊ extēsi-
bilia. At ideo crescūt virtute caloris dō-
minātis in eis vsq̄ ad cōplementi p̄se-
ctionē. Huic adolescētie succedit iuue-
tus. ⁊ hec inter omēs etates est media ⁊
ideo fortissima. ⁊ p̄tendit s̄m s̄m Idorū. vsq̄
ad annos. clv. vel vsq̄ ad. l. in quo finit.
Est autem iuuetus a iuuādo dicta. Est
enī iuuenis in termino incrementi posit⁹
⁊ ideo fortis ad iuuandū. Huic succedit
s̄m s̄m Idorū. senectū que inter iuuentutē
media ē ⁊ senectutē q̄ ab s̄m Idorū. grauitas
nūcupat. Seniorib⁹ ei cōtingit hec etas
⁊ maturis. In hac etate est declinatō a
iuuetute in senectutē. Talib⁹ at nondū
est senect⁹ s̄z resistit iuuet⁹. vt dicit s̄m.
Huic succedit senect⁹. s̄m quosdā anno
lxx. finit. s̄m quosdā at nullo certo āno
rū numero finit. Sed post predictas eta-
tes quantumcūq̄ vite superest. senectuti
seu senio reputat. At s̄m s̄m Idorū. dicit senē-
ctus a sensus diminutiōe. eo q̄ senes p̄
vetustate desipiāt. Dicūt enī phisici. vt
dicit s̄m Idorū. homines frigidi sanguinis
stultos esse sicut prudētes esse in q̄bus
sanguis calidus dñatur. Unde ⁊ senes
in q̄bus iā sanguis friget ⁊ pueri in qui-
bus nondū calet. sapiūt minus. Senes
siquidē delirāt p̄ nimia senectute. pu-
eri propter lasciuā ⁊ leuitatē quid agāt
ignorāt. vt dicit s̄m Idorū. Ultima autem
ps senectutis dicit seniliū. sic autē dicit.
eo q̄ sit em̄ v̄te etatis atq̄ finis. Hec
enī etas multa secū affert incōmoda et
etiā cōmoda. bona scz ⁊ mala. vt dicit s̄m.
Bona siquidē quia nos a potētibus. et

Libertus

etiam a tyrānis liberat. imponit etiam sine libidinis. frangit et impetū ire et uiget sapientia ut in multis et saniora dat cōsilia. terminus est miserie et felicitatis principii. recessus a piculo ac accessus ad brauiū. Perfectio in merito et dispositio ad pfectū Mala uero affert secum ut dicit *Phil.* qz senii miser est debilitate et tedio. Subeunt enī morbi tristi scz senectus. Hā duo sunt quib' minuūtur corpis uires scz morbus et senectus In senio aīte calor naturalis extinguit. deficit uirtus regitūa et humor dissoluitur. Deficit uirtus et carnositas cōsumitur cōtrahūtur nerui. Autis corrugat et incuruat corpore perit species. et decore corporis adnullat. Et hec omnia in senio. sener ab omnibus uilipendit et grauis et onerosus ab omnibus iudicat. tussib' spūtis et alijs passionib' fatigat. quousqz resoluatur cinis in cinerē et puluis in puluerē reuertat. His enī spacijs tempis et etatis philosophi descripserūt humanā uitam in quibus mutatur et ad mortis terminū uel uel continue. Hucusqz *Phil.* 26.

Capitulum secundum.

De morte.

Mors dicta est eo qd sit amara uel a morte qd mortē fingit effice re. Est autē s'm *Phil.* triplex mors scz acerba. ammatūra. et merita. Prima est infantū. secunda iuuenū. tertia naturalis atqz senum. Omnis autē mortuus aut est funus aut cadauer. Dicitur autē funus a fimb' accēsis. quos antiq' ante feretū paupis cera circūdati tē ferebāt. Cadauer a cadendo est dictū. scilicet quia mortuus cadit et proijcit in sepulcrū. Dicit tunc defunct' qz uite officio tūc functus est. Dicit et sepult' quasi seorsum pulsus. qz sub terra tumulatur. Hucusqz *Isido.* li. xvi. ca. ij. Alias mortis proprietates quere infra in fine illius vi. li. in fine de infirmitatibus.

Post hec de proprietatibus hominis quo ad etatem infantilem dicendum et de generatione eius primo. quia ei' creatio est tā

to ceteris animalibus excellētor quā to dignior. nō solum s'm mentē. uerum etiā s'm tempatissimam corpis completionem. Dicit enī *Aristoteles* libro. ij. sicut fructū auri uel argenti se habet ad nummū monetarū. sic omnes dispositiones alioz ad hominē. unde cui homo sit dignissima creaturaz ingenata est natura hōi offerre mēbra nobilia et diuersa nobiliorib' opatōib' et uarijs ueniētia propter qd de eius creatōe s'm corp' breuiter quedā sunt dicenda.

Capitulum tertium

Que de creatione infantis. Circa creatōnem itaqz infantis exigit materia cōueniēs. locus expedies nature ministeriū. scz calor. uelut causa efficiēs et spūs uirtutem corp' influēs atqz regēs. Materia siquidē infantis est humor sensilis uicisus p actū generatōnis et singulis p'ibus utriusqz uentis. Primo materia in loco cōceptōnis dispersa uel nature attractiua in cellulis matricis recolligitur. et p calorem opantem pariter cōmiscetur. quia nisi cōmixtio digesti sanguis utriusqz parētis fieret infantis creatō nō posset fieri. Nam materia sanguis a matre procedēs spissa est et calida. Unde pre nimia spissitudine se nō potest dilatare. et superabundantia caloris materia destruet infantis nisi ex sanguine mulieris cōtrarias qualitates habētis recipet temperamentū. Hec materia in dextre ptis cellula adunata. in naturam cedit maris. In sinistra uero cedit in naturā mulieris. Et hec diuersitas accidit propter dominū caloris i pre dextre potius qz in sinistra. Et sic dicit *Galienus*. et *Constantinus*. et *Aristoteles*. libro. xv. Si fuerit uirtus sanguinis in matre uincens fetus patri assimilabit. et cōuerso Et si fuerit equalis in utroqz. consimilis utriqz assimilabit. Hec materia uirtute caloris excocta quadā pellicula tenuissima circūdat. intra quā instat lactis coagulat. et hec materia est pellicula embryonis que est theca et cooptozū uñ puer et regit in utero matris. et hec cū puero

nascente egreditur ruptis tenaculis. quibus
matricis villulis adhaerebat. Si vero ali
quo casu in utero maserit post partum mu
lier in piculo remanebit. Materie vero
conceptae et vi retentiva coadunatae trans
mittit natura sanguineque menstruale ex
cuius calore et humore fetus conceptus
fomentatur. Quomodo autem fomento ager hu
mane naturae irroratur. Nam cum semine
coagulatur secundum Galenum et Constantium. cum spiritu et
calore naturali sit plenum per quasdam ve
nas et arterias ex substantia seminis ortas
et sanguini menstruali communiter nutri
mentum sibi attrahit et fomentum. Et hoc
fuit necessarium ut per venas materia infan
tis nutritur et per arterias spiritus ei attri
buatur. His duobus scilicet materie se
minali et humori nutritivo cooperatur
calor naturalis qui interdusus per vim
informantivam nutritur formare membra
corpore infantis. Nam de essentia ipsius se
minis format cerebra ossa cartilaginea
et pelliculas nervos et arterias. De san
guine vero menstrualis format natura epa
ra et omnia membra carnosa quorum substantia
ex sanguine preceatur. Primum autem natu
ra format principalia membra scilicet cor.
cerebrum. et epa. que aliorum sunt fundam
ta. Et hec in principio quando sunt in mas
sa sanguinis sibi vicinatur sed postea ab
invice dividuntur. De his tribus funda
mentis alia tria nascuntur. de cerebro ner
vi et nucha dorsalis. de corde arterie. de epa
te vero vene oriuntur. His quasi fundam
entis iactis. formavit natura ossa hec custo
dientia. sicut craneum ad defensionem cere
bri et costas pectoris ad defensionem cor
dis. et costas lateris ad defensionem epa
te. et sic similiter de alijs. Post ista nascuntur
alia membra istis posteriora. ut manus
pedes et consimilia. Hec autem non simul sed
paulatim formantur ac successive. Infans
enim quatuor gradibus coepletur. Primus
est cum adhuc sit vicinus lacti. Secundus est
cum iam semen sanguini se miscet. Tunc
enim nondum epa cor et cerebrum perfecte for
matur. sed sunt quedam massa sanguinea
que gradum primo vocat ferum. Tertius gra
dus cum corde et cerebro et epate iam forma
tis. alia membra informata et indistincta

sunt. Ultimus gradus est ab ipso. infans
vocalus. Nam enim corpore organizato et
ad susceptorem anime disposito vivifica
tur et iam incipit se movere. et pedibus calci
trare. et si est femina in sinistro latere plus
mouetur. et si est masculus plus in dextero
ut dicit Galenus. In lactis autem gradu est
infans per sex dies. in gradu vero sangui
nis per .ix. in gradu vero masse carnee per .xij.
in quarto autem anno plenam perfectionem per
xxvij. unde Christus. Sex in lacte dies ter
sunt in sanguine trini. His senem carne.
ter senem membra figurat. A die conceptio
nis usque ad diem completionis et vivificationis fe
tus sunt dies .clvi. ita quod primus et ultimus
inclusivae teneantur. Ex quo patet quod in
quadragesimo sexto vivus et completus est
fetus quantum ad effectum generationis. et secundum
istum modum computat Augustinus. edificatio
templi sub numero .clvi. annorum cui com
parat perfectionem corporis Jesu Christi super Jo
han. vi. et li. iij. de trinitate. ca. v. inter
cetera interserit ista verba. quadragesies se
cies senem ducuntur sunt. et .lxx. et .vi. dies. quod
numerus dierum completus .ix. menses. et .vi. di
es. et sequitur in eodem capitulo. natus autem
dominus traditur. vij. kal. ianuarij. A die
ergo conceptiois que traditur fuisse. vij.
kal. aprilis. usque ad. vij. kal. ianuarij
ducenti. lxxvi. dies repuntur computati
qui senarii numeri quadragesies seci
es habent. quo numero templum est edifi
catum etc. Constantium in li. iij. c. xxxij. di
cit quod masculus qui in mense. vij. est na
sciturus. xxx. diebus formatur. et .lxx. com
pletur. deinde subdit masculus .x. mensium
clvi. formatur diebus. et in .xx. completur
masculus vero. ix. mensium. formatur in .xl.
diebus. et in .lxx. completur. In eodem etiam
loco describitur tempus vivificationis et comple
tionis sexus muliebris. sed de hoc super sedeo
causa brevitas. hoc solum attendendum quod fe
mina tardius formatur et completur quam ma
sculus. ut patet ibi. et hinc ibidem assignat
naturam rationis. quod semen viri nascitur masculus for
tius est calidus et in calidiori loco colloca
tur quam semen viri femina generatur. Dic
etiam ibidem Constantium et Galenum super amphoriz.
die procras omnem infantem in octo mensi
bus motum habere. quod si ad octo fortis est ut

Liber Bertus

possit erire quoquo modo ad vitam conualescit. Si vero non erit ipso motu debilitata, ita et patitur ut in sequenti erit mens nullatenus conualescat. Si vero usque ad nonum mensem, vel saltem usque ad principium decimi mensis natiuitas protrahatur, tunc etiam sine periculo nascitur, ut dicit Constantinus, li. pantegni. iij. ca. xxiiij.

Capitulum quartum.

De infante.

Infantulus igitur ex seminibus contrarias qualitates habentibus generatur in utero si masculus in sinistro autem latere si femina collocatur sanguine menstruali in utero nutritur et formatur. Et tam vili enim materia et infirma homo recipit a principio nutrimentum virtute caloris natura coopante et dilata tate singula membra paulatim et etiam non subito informat. solus enim christus subito fuit formatus in utero et distinctus quando in utero est conceptus, ut dicit Augustinus. Anima subintrante vita profundius et sensu nature sentiens circumdatioe pellicule ad ipsam rupturam mouetur, ex cuius motu mater uterum coarctat et grauatur, et completa actio nature circa infantuli creationem si partus sit salubris, viij. vel. ix. vel. x. mense ad exitum de utero nititur et conatur, exiens vero secundum circundatur, in cuius exitu uterum matrem dolore nimio fatigatur et hoc accidit quando partus nimis prope anticipatur, deinde ad aerem nimis frigidum vel nimis calidum veniens calamitatis et miserie exponitur, quod eius inatus clamor aptissime attestatur, caro infantuli tenera nati fluida est et tenella, et ideo necessaria sunt ei varia remedia et fometa, et sic dicit Constantinus, li. iij. ca. xxij. Infantes inquit uterum exeuntes in volis cum sale tritis inuoluuntur ut eorum membra confortentur, et a viscosa humiditate liberentur, deinde palatum et gingiue cum digito melle uncto fricentur ut interiora oris mundificentur et confortentur ut dulcedine et acumine mellis appetitus infantuli prouocetur frequenter balneentur cum oleo mirrino aut rolativo unguentur, omnia eorum membra fricentur precipue masculorum quorum membra debent

propter exercitium duriora, somnum eis si in loco obscuro prouocetur, ut lumine ipsorum coadunetur. Lucidus enim locus nimis visum dispergit, et tenellos adhuc oculos ledit et sepius luscus facit, et ideo non sunt nimis lucido aeri exponendi ne spiritus visibilis disgregetur. Super omnia cauendum est ne malo lacte et corrupto nutrimento nutriatur, quia ex viscoso lacte nutriti pessimas solent incurere passiones, sicut oris ulcerationem vomitum febrem spasmus ventris solutorem et huiusmodi, nec est danda infantulis medicina cum egrotant, sed nutritio in medicina et in conuenienti dieta curanda est ut sic infantibus defectum suppleat virtus gerule nutriticis, sicut ibidem dicit Constantinus. Et bona autem dispositio lactis nutrimentalis bona fit consistencia proliis et e contrario, et ex corruptione sanguinis nutriticis necessario leditur corpusculum pueri vel infantis et hoc propter facile nutrimenti lactei conuertibilitatem. Unde membra infantilia propter suam teneritudinem ad diuersarum figurarum susceptioem habent flexibilitatem, et ideo fascijs et alijs ligaminibus congruis infantilia membra sunt liganda ne torta efficiantur seu aliquam incurant difformitatem. Quere li. v. de umbilico. Item quod infantuli multum accipiunt nutrimenti somno multo indigent, ut calor naturalis ad interiora reuocetur et ad nutrimentum ipsorum digerendum celebretur, et ideo ex nature instinctu nutrices solent infantulos in cunabulis positos hinc inde mouendo impellere ut ex motu tempore calor confortetur et somnus mulcebris per fumositatum resolutionem in infantis cerebro prouocetur. Solet etiam catus adhiberi ut sensus infantuli ex vocis dulcedine selectetur, ad hoc dicit Avesto, li. ij. quod in infantulis abundat cerebrum et secundum quantitatem sui corporis est valde magnus. Sed superior pars corporis infantuli est maior et ponderosior alijs partibus, et ideo infans in principio sui motus ambulat super pedes et super manus, deinde vero erigit suum corpus paulatim, quod pars anterior diminuitur et posterior leuior redditur, pars vero inferior crecit, per seque

gravior efficiat. etas ergo infantis termi-
nū habet in inclinatione etatis puerilis.

Capitulum quintum

De puero.

Pura puritate est dictus. ut di-
cit *Phil.* Tunc enim puer proprie
dicitur quā est ablactatus a lacte et
separatus ab utere. tollit efficiat capax. et iō
discipline susceptibilis reperitur. et tunc
sub tutoribus possit cogit subesse discipli-
ne. Est autē etas puerilis calide et hu-
mide complexionis in quibus motus ueneri
propter uiam angustiam non inualescunt usque
dum ad annū pulchritatis producant. et iō
a puritate naturalis inocentiae pueri nū-
cupant. ut dicit *Isido.* Sunt igitur pueri
carne molles corpore flexibiles. ad mo-
tū abiles atque leues. aīo uocales sine cu-
ra et sollicitudine et tutā uitā ducētes so-
la iocosa appreciātes. nullū piculū ma-
gis quā ictum uirge formidātes. plus po-
mū quā aurum diligētes puerili tempe-
nudratem detegerere recūdiā non habē-
tes. laudem quādo laudant sicut nec vi-
tuperiū quādo vituperantur ab aliquo
reputātes. propter mobilitatē caloris
et carnis et humoris de facili irascuntur et
de facili placantur. propter corporis teneri-
tudine de facili leduntur. et labores diffi-
cillime patiuntur ex motu calidi humoris
in eis dominātis mobiles et instabiles
efficiuntur propter fortē calorem multū ap-
petitū cibi. unde propter nutrimenti sup-
fluitatē de facili ad infirmitates varias
disponuntur. a corruptis parentibus geniti
corruptōnem contrahere dinoscuntur ut
patet in filiis leprosoꝝ et podagricoꝝ quā
ex corrupto humore parentū lepra et po-
dogra sepius inficiuntur. pro uocem et uul-
rum pueri ab adultis dinoscuntur. Unde
Aristo. in. li. iij. In pueris uox non alte-
ratur aī motū ad libidine. quādo enim
uox in pueris mutat signū est pubertatis.
et tūc ad generandū abiles inueniuntur
Item puuli pueri sepius malos habent
mores. sola enim pñtia cogitant et de fu-
turis nihil penitus curant. ludos et uani-
tates amant. lucris et utilitatibus intēdere
recusant. minima maxima reputant. et

ecouerō maxima modica vel nulla pu-
tant. sibi noxia et contraria desiderant. et
imaginē pueri plus quā uiri appreciant.
plurimū de amissione pomi. uel piri quā de amis-
sione patrimonij plāgunt et plorat. et be-
neficiū acceptū non reuocāt ad memori-
am. omnia que uident appetit et affectat
et uoce et manu pariter ea rogāt. puerorū
sibi consimiliū colloquia et cōsilia amat
senū uero cōsortia fugiūt et uelud nāt. nul-
lū secretū celāt. sed quicquid uidet uel audi-
unt recitat et reuelant subito ridēt. subi-
to plorat cōtinue clamant et garrūt et
chachinnāt. uix silent quādo dormiunt
uel dormitāt loti a sordibus iteꝝ se coin-
quināt et immundāt. quādo a matre la-
uatur uel pectinatū recalcitrāt pro uiri-
bus et repugnant. solum ea que uentris
sunt cogitāt. imo propriū uentris me-
surā ignorāt semp comedere se bilere de-
siderāt et laborant. uix de lecto surgunt
et subito cibum petunt. etc.

Capitulum sextū.

De puella.

Puella dicitur quasi pura ut pupil-
la. ut dicit *Phil.* sup omnia enim quā
diliguntur in puella maxime di-
ligit pudicitia. Sūt autē puellae cōside-
rande. quā secundum complexionē sunt calide hu-
mide et tenelle secundum corporis dispositōes gra-
uiles et flexibiles atque pulcre. secundum mētis
affectōes uerecūde timide et iocūde. quo-
ad exteriorē cōpositiōes moribus discipli-
nate in sermonibus caute et tacite. in uesti-
bus delicate. Nā ut dicit *Seneca.* uestis
decētia pudicas decet. etc. Est autē puella
nomē etatis integritatis et etiā honesta-
tis. ut dicit *Phil.* Nā uirgines puellas uel
aliter appellamus. Dicitur autē uirgo ab etate
uiridiori sicut et uirga. Uel dicitur uirgo ab in-
corruptiōe quasi uirago. quā uerā ignorat fe-
mineā passiōem. ut dicit *Phil.* li. xi. c. ij. Dis-
cunt feminea ut dicit *Aristo.* habet generalē
flexibiliōrē capillū et molliōrē quā uir et
cervicē longiōrē. color muliebris genera-
liter est magis candidus et uultus letus. mol-
lis. serenus. blandus. ab hūeris usque ad um-
bilicū hūis corporis magis angustū. ab um-
bilico usque ad genua et eē ad pedū infima

Liber Sextus

magis pluri. manus et omnia membrorum
extremitates hinc flexibiliores et subti-
liores. vox tenuis. sermo volubilis et
facilis. incessus breuis passibus breuius
et curatis. animus insolens ad iracundiam
pronus. tenax odij misericors inuidus. la-
boris impatiens volalis subdolos amarus
in libidine preceps. **¶** In **Aristo.** li. viij.
Femine inquit sunt omnibus generibus aia-
lium debiliores maribus propter visum et leo-
pardam. quod fortiores maribus reputantur et
audaciores. In alijs autem animalibus non femi-
ne sunt leuius ad instruendum et astuti-
ores et molliores. et sunt magis solicate
circa fetum nutriendum. **¶** Et mulier quod est
maioris pietatis quam vir. enititur citius lacry-
mas et magis est inuida et magis diligit
et malicia anime magis est in muliere quam in
viro. et est debilis spiritus. et est magis men-
dax et inuerecunda et maioris segniciei quam
vir et tardioris motus. **¶** ut dicit **Aristo.** li. viij.

Capitulum septimum.

¶ De matre.
Mater secundum **Isidoro.** dicitur eo quod fetum nu-
triendo mamam corrigat. sollicita
est mater circa fetum. Fetus enim
in utero existeret sanguine nutritus. sed eo
nascete natura mandat sanguinem illum
ad vbera ut matet in lac ad puerum nutritum.
Unde infantulum materno lacte nutri-
tur laudabilius quam alio. **¶** Incipit autem ma-
ter cum voluptate. sed cum angustia parturit et
dolore. fetum suum tenerrime diligit. amplec-
titur osculatur solcite nutrit et fouet. **¶** Item
mater postquam impugnata fuerit sanguinem
menstruale non emittit. quod ut dicit **Aristo.**
in nutrimentum transit creature. **¶** Ex
conceptu masculi pueri minus grauius ma-
ter et ideo pulchrioris est coloris et miodioris. et
etiam motus leuioris quam ex conceptu femi-
neo. ut dicit **Aristo.** et **Constat.** quod plus
appropinquat partui. tanto mater plus affli-
gitur. et ex motu ipsi fetus plus fatigatur.
Signum autem impugnationis secundum **Aristo.** et etiam
secundum **Galienum.** super amplexibus. postquam impug-
nata fuerint ipse mater res diuersimodas
desiderat. colores mutant. sub oculis
liuescit. vbera turgescunt. vter paulatim
intumescit. ex magnitudine fetus matris

extendentis. nauseam et vomitum sepius
patiuntur. graues et laboris impatiens
efficitur. in pariendo pro dolore clamare
pellunt. leuiter picidantur pro capite iuue-
nes quarum membra sunt exilia atque stricta
quanto asit mater pro puero dolores patitur
grauiores tanto plus natum puerum diligit et
diligentius nutrit atque instruit. **¶** Impedi-
menta vero matris in concipiendo. in foue-
do. que supra. li. v. vbi tangitur de matris
ce et mamilla. et infra eodem vbi tangitur
de abortu et de causis abortiendi.

Capitulum octauum.

¶ De filia.
Filia sicut et filius a fouedo est di-
cta eo quod mater eam fouet et ei
materia fouendi alios derelinquit.
Haec eandem concipiendi virtutem quam
mater a partibus accipit sue filie quantum
ad generatiois semine derelinquit. **¶** Tanto autem
filia matri est carior quanto eadem in se
discretio est filiorum. **¶** Filie autem conueniunt ee-
de proprietates que dicuntur de puella.
Quere supra eodem ca. primo. et.

Capitulum nonum.

¶ De nutrice.
Mater a nutriendo est dicta eo
quod ad fetus nutrimentum sit acco-
modata. **¶** Nutrix ut dicit **Isidoro.**
supplet in nutriendo puulum vicem ma-
tris. **¶** Unde nutrix ad modum matris con-
gaudet puero gaudente. et compatitur pue-
ro patenti. subleuat puerum cadentem. lactat
puulum plorantem. osculatur puerum iacentem
ligat et colligat puulum se sordidantem.
abluit et mundificat puulum se sordidantem
pascit puerum digito se tenentem. ad lo-
quendum instruit puerum nescientem balbu-
tit nutrix et quasi frangit linguam ut sic fa-
cilis instruat loquentem. **¶** Medicina vult
ut ad idoneitatem producat puerum egrotan-
tem. **¶** Hinc manibus nunc hinc nunc genibus
releuat et subleuat puerum vagientem. abum
primo masticat et masticado puero edere
tulo preparat. ut facilius transglutiat ci-
bum. et sic reficit puerum esurientem. **¶** Sibilis
et cantilenis demulcet puerum dormientem.
fascijs et lintuleolis constringit membra

puerilia. et rectificat ea ne aliqua contra
bat puulus curuitate ipm deformante
balneis et vnguentis refouet paruulicar
nem. *Quere supra eodem de infantulo et.*

Capitulum decimum.

De obstetrice.

Obstetrici aut dicitur mulier que
habet arte inuadi mulierem pari
entem ut facilius pariat et infantu
tulus prius tepe piculum non incurrat.
Nec quibusdam vnguentis et somētis deli
nere solet uter parietis ut minori diffi
cultate et dolore fetus de utero abducatur.
Nec etiam puulum nascentem de utero susci
pit et ipsum umbilicum longitudine quatuor
or digitorum circinodat sanguinem puuli
aqua diluit. sale et melle ad desiccationem
humoris et membrorum confortationem deli
nit membra panniculis inuoluit. *Que
re supra libro. v. de umbilico. et.*

Capitulum vnde cinum.

De ancilla.

Ancilla est famula uxoris obse
quio reputata. hec laboriosus et
vilioribus officiis deputatur. grossi
onibus cibis reficitur. vilioribus panis in
duis seruitutis iugo premitur si filium con
ceperit prius serui quam natus reddat. et ab
utero seruituti mancipatur. Ancilla etiam si
seruilis fuerit conditiois per libitum nutere
non permittitur. et que secum contrahit si primo
liber fuerit seruus efficitur post contractum
pecunia venditur et emittitur sicut pecus. An
cilla sicut et seruus propter ingratitude
viciam reuocatur post manumissionem con
uictis afficitur virgis et verberibus atteritur
varijs et contrarijs verationibus et angarijs
opprimatur. respirare inter miseras vix
permittitur. vnde inter miseras misera
bilior est conditio seruitutis. ut dicit Ra
banus exponendo illud verbum *Piere. ix.*
*Seruietis dijs alienis qui nocte et die
requiem non dabit vobis. et.* Est autem
proprium ancillarum et seruiliu personarum. ut
dicit Rabanus contra suas dominas vel do
minos insolecere. Et quando meritis eos
non reprimunt contra superiorum imperium tu
mido animo supbire. ut patet in agar egypti

ptiaca ancilla sate que videtur se concepit
se contempnit dominam suam. *Sen. xvi.* nec ad
cor reuersa est hec ancilla nisi quando la
tomina sua fuit exposita ad flagella vnde
sequitur ibi. *Affligente eam sara domina sua et*
Seruiles enim personas et ancillares timor
humiliat et deprimunt. quas benignus amor
in supbie contemptum aliquoties eleuat et
extollit. ut dicit ibidem. Scriptum est. qui
delicate nutrit seruum suum in fine inuenit
et eum contumacem. *Quere infra eodem*
de seruo nequam.

Capitulum duo decimum.

De masculo.

Masculus a mare diminutiuus est
dicitur quod in omni genere animalium
quoad sexus dignitatem obtinet
principatum. ut dicit *Ishid.* Maior enim
est masculus femina quoad complexionem
quoad operationem et quoad sensus discre
tionem et quoad potestatem et dominatum. Quo
ad complexionem patet quod vir siue masculus
respectu femine calidus est et ficcus. ipsa
vero e converso. In masculo vigent virtutes
formales et actiue. in femina vero ma
teriales et passiuas. Unde dicit *Aristote.*
li. xv. quod vir se habet ad modum forme. mu
lier per modum materie patientis. *Ita* pua
let masculus quoad naturalem operationem
quia naturalis operatio plus viget in ma
sculo generaliter quam in femina. in eo enim
maior est virtus. et ideo vir a virum emi
nentia est dicitur. ut dicit *Ishidorus.* *Peri*
ui et virosu et lacerti maiori robore sunt
fundati et ideo fortioribus actionibus erunt
apti. *Omnia enim masculorum sunt fortiora*
grossiora et in iuncturis solidiora. et ideo
ad omnia fortiora opera naturaliter sunt
fortiores. In masculis etiam sunt *Con*
stanti. sunt corda ampliora et maiora. et
ideo ad receptionem abundantie maioris
spiritus et sanguinis sunt abiliora. Et ideo
propter abundantiam spirituum et calidi
sanguinis audacior est naturaliter mens
viri quam mulieris in qua causa est contra
ria. propter caloris fortitudinem et comple
xionis licet vigorem. Nulli viro accidit
passio menstrualis sicut mulieribus accide
re consuevit. *Quicquid in masculorum cor*

Liber Tertius

poribus supfluitatis gignit aut p inter
sum calozē consumit aut in pilos resol
uit aut p exercitiū euacuat. Itē dicitur
cōditio viri et mulieris in sensus discre
tione. In omni enī genere aialū mascu
lus in pcauēdis infidijs et in fugiendis
nocuis solettiorē habet animū femis et
prudētiore ut dicit Arist. li. v. Et vir
precedit feminā etiā rōe intellectusq;
p spicuitate. ut dicit Augusti. qui pferit
virū mulieri sū aplm in imaginis di
uine similitudine et dignitate. et ex ista
dignitate pcellit masculus in autorita
te et potestate. Autoritas enī docendi et
presidēdi vitis cōcedit. feminis vō cō
suetudinalit renegat. ut dicit apls p̄io
1 Cor. vi. Mulierē in ecclesia docere nō
pmitto. Scriptū ei est. sub viri potesta
te eris et ipse dñabit tui. Genesis. iij.
Sūt igit viri femis calidiores et sicci
res virib⁹ fortiores. aliosiores. ingenio
siores. cōstantiores mulierū zelatores.
vñ et aialia pugnāt p vxorib⁹ suis. ut dicit
Aristo. Sunt etiā corporis durioris et
hispidioris vocis grossioris. aspect⁹ for
tioris in omni genere aialū excepta vac
ca. cui⁹ vox est grossior. ut dicit Aristo.
li. iij. Sunt etiā oēs masculi in oī gene
re aialū pluriū tentium q̄ femine et
maiori indigēt cibo et corpis nutrimēto
ppter abūdicantē fortitudinē calozis do
minantis in masculis. humiditatē cibi
te facili cōsumētis. ut dicit Arist. li. iij.

Capitulum decimū tertium.

De viro.
Ita virtute virū est dicit sū
fido. Nā in viri b⁹ vir mulierē
pcellit. Caput enī mulieris est
vir. ut dicit apls. Et teneb⁹ regere vxo
rem suā sicut caput totū corpis curam
gerit. Sic maritus q̄si matrē tuens est
dictus. Nā vxoris sue q̄ mater est filio
rū curā suscipit et tutelā. Hic a spondēdo
i. obligādo et pmitēdo sponsus dicitur. Nā
in cōtractu cōiugali fide intermedia se
obligat. ut indiuiduā eū vxore vite con
suetudinē teneat ut rebūt ei reddat. si
dem thori sui custodiat et eā p altera nō
dimittat. Est autē amor viri ad vxo

rem ut ipi⁹ causa quelibet picu⁹ subeat
amorē eius amori matrē pferat. et ut p
eius cōhabitatiōe patrē et matrē et pa
triā derelinquat. sicut dicit dñs. Prop
ter hoc relinquet homo patrē et matrē
suā et adheret vxori sue. Hic sponsus
aū sponsalia mīerib⁹ et donis ad sui amo
ris amplexū sponsam allicit. litteris et
nūcijs votū suū circa ipsam exprimit.
multa largit et plurima repromittit ut
ei placeat. ludis et spectaculis se exponit.
frequētat p vxoria robis et mutatorijs
se ornat et cōponit. Quicquid etiā rogatur
dare vel facere p eius amore pro virū
statī facit nulli tenegat aliqd q̄ sub nō
mine sponse rē aliqua sibi fieri peti. Blā
de eam alloq̄tur et blādo vultu ac arden
ti oculo eā facie ad facie intuet. Tandē
in eandē finalit cōsenties cōsensum suū
cōrāpntibus verbis exprimit et anulo
eā subarrate in cōiugem eā ducit. et in
signū ratificatiōis cōiugij iā cōtracti vo
na et totalicia ei impēdere et sub cartē v
cirographi testimonio cōcedere cōsue
uit. festa et conuiuia nuptialia celebrat.
munera adueniētib⁹ donat. choreis cātū
lenis et instrumētis musicalib⁹ pntes le
tificat et exhilarat. His cōpletis spōsam
introducitur ad secreta thalami recipit et
admittit. socia mense et thori eā statuit
eā dñam pecunie sue et familie facit. et
inde nō min⁹ vxoris sue q̄ sū ipsi⁹ cām
vel etiā curā gerit ex amore et etiā zelo
ipsam corrigit et etiā custodiā circa eam
adhilet et apponit. gest⁹ et affatus piter et
aspectus vxoris sue cōsiderat. ingressus
et regressus ei⁹ trutinat atq; p̄fat. Vir
autē bonā mulierē habente null⁹ est felici
or. q̄ vero habet vxorē clamorosam. ma
lam. rivosam. ebriosam. luxuriosam. ml
tiuolā. sibi cōtrariā. sumptuosam. curio
sam. inuidiosam. rēfidiosam. tēdiosam.
vagā. amarā. suspiciōsam. odiosam nul
lus tali viro miserabilior est et infelicio
r. Hec oia et supius posita tāgit Fulgē. in
sermone quodā de nuptijs in chana ga
lilee. Unde compat christū sponso eccle
siam sponse bone. synagogā vero sponse
male et adultere. In sponsā autē et vxore
bona eriguntur iste conditiōes. scz ut sit

frequens et tenota quoad dei ministerium
humilis et subdita quoad obsequium ma-
riti affabilis et benigna quoad domesti-
cos. liberalis et larga quantum ad extraneos.
miserors et benigna quoad miseros. ma-
sueta et pacifica quoad vicinos. circum-
specta. et prudens in precavendis. fortis et
patiens in sustinendis. sedula et diligens in
agendis. modesta in habitu. et sobria in mo-
tu. cauta in affatu. pudica in aspectu. ho-
nesta in gestu. matura in incessu. verecun-
da in publico. iocunda cum marito. conti-
nens in occulto. **T**alis vxor est laude di-
gna que plus compositis moribus quam tortis
crimibus. plus virtutibus quam pulcris vesti-
bus studeat placere viro suo. quam plus cau-
sa proli quam causa libidinis in bonis ma-
trimonii conuersatur. quam ex coniugio potius
habere filios gratie quam nature delectat.
Et hec de vxore bona nunc sufficiant

Capitulum decimum quartum.

De patre.

Pater est principium generatio-
nis. Naturaliter enim desiderat per suam
speciem multiplicare in filiis ut
natura quam non potest seruare in se con-
seruet in sua prole. ut dicit **Contra.** et id
ad filiorum generationem de sua substantia
per generatiois officium diuidit et transfun-
dit. et tamen propter hanc delectationem na-
ture sue diminutionem non recipit. gene-
rat autem filium sibi similem in specie et etiam
in effigie maxime quando virtus in se-
mine patris vincit virtutem in semine ma-
tris. ut dicit **Aristo.** lib. viij. **E**t ideo pater
circa filiorum procreationem sollicitus existit.
et naturaliter fetum suum diligit intantum
ut etiam nutrimentum sibi subtrahat ut nu-
triat fetum suum. et hoc generaliter est verum
in omni genere animalium exceptis paucis in
quibus natura regenerat. et ideo non mul-
tius sollicitus circa fetus suos a se eos eij-
ciunt. sicut dicit **Aristo.** lib. vi. de aquila
que eijcit pullos et alis et rostro et ungui-
bus eos fugat. **H**omo autem puerum suum
siue fetum diligit et nutrit. ablactatum suum
comensalem facit filium. et in iuuentute ver-
bis erudit et reuerberis corrigere non desit
sub custodia tutorum ipsum constituit. et

ne presumat vultum hilarem filio non ostendit.
filium sibi similem magis diligit. et in ip-
sum oculum consuevit figere. sicut etatem et
progeniture dignitate vestes et ciborum
portiones filiis suis diuidit. pro filiis ac-
quirere et hereditatem augere non resistit. ac-
quisitam excolit et exalta filiis hereditibus
relinquit. **P**ater vero qui a pascendo est
dicitur qui pascit filios in eorum iuuentute.
in senectute a filiis pascitur sicut est vide-
re in quibus coruini generis. **N**am iuuenes
pascunt senes. sicut dicit **Aristo.** quoniam pre-
senio non potest acquirere victum suum. et ideo
vite longioris promissio remuneratio pariter
est et sustentatio est remuneratio specia-
lis. ut dicit **Ambrosius.** **S**criptum est enim
Honora patrem et matrem tuam ut sis longe-
uus super terram. **A**cto. xx. **E**cclias. iij. **Q**ui
honorat patrem vitam viuere longiore. **U**nde
dicit glossa quod honorare parentes est primum
mandatum in promissio et per consequens ma-
gnus est mandatum in remuneratio. et eius
transgressio maxima est in punitione. **U**nde
patris maledictio nocet filiis. ut patet
in cham qui propter paternam offensam pe-
nam meruit seruitutis. **S**en. ii. **E**st itaque
pater ex filiis honorandus. sustentandus
supplicandus. letificandus. et defendendus.
magnificandus et laudandus exaudiendus et
imitandus. ut dicit glossa ibi. si filii abrae
estis opera abrae facite. **F**ilius ex parentum
substantia. origine ducit. et ab eis fomen-
tum recipit et sine parentum adiutorio neque
proficit neque vivit. quantum plus a patre dili-
git tanto ab eo diligentius instruit frequen-
tius cedat. et sub discipline custodia arti-
us custodit. et cum a patre maxime dili-
gatur diligi non videtur. quod verbis et re-
uerberis ne insoleat sepius lacessit. tanto af-
fectuosi quidem a patre diligitur quanto
sua effigies in filio similior et expressior
inuenitur. paternam quoque facies confundit-
tur. quando aliquid turpe de filiis subaudi-
tur. paternus animus grauiter offenditur
quando aliqua contra maxime rebellio in filiis
presertim. **C**irca filiorum autem educatio-
nem maxima parentum cura dirigitur. et
ob spem posteritatis filiis hereditas con-
stituitur propter paternam offensam et con-
temptum sepe sicut leges ex hereditationis

Liber Sextus

pena filius peccatur et punitur. nulla pro-
sus maior est ingratitudo quam puerorum si-
liorum quando sunt accepti beneficii a pa-
rentibus eis non succurrunt nec a filiis ne-
cessitatis tempore subueniunt. pro honorifica
tione partem filijs sepe impeditur honor et
largus. pro genito filio debent maior heredi-
tatis portio a legibus diffini. sed pro-
ter patris iniuriam ius progeniture pre-
rogatiua aliquando a progenito tollit.
et alius qui dignior est progeniture titu-
lo inuestit. sicut dicit Hiero. sup. glosas
Gen. xlii. Ruben primogenitus meus. et
tu iniquitatis ordinem naturae tuae heredi-
tate qua iure progeniture habere
deuisti tenuisti. et etiam sacerdotium perdi-
disti. et. filij igitur qui per naturam debent
esse sicut partes nobiles. diuites et etiam
liberi. per culpam efficiuntur viles paupes
atque serui. Quere supra de malo seruo

Capitulum decimum

quintum.

De seruo.

Seruus secundum Iudaeos. a seruando est
dictus. Nam quondam quidam capti-
ui seruabatur vel ut capite ple-
cteretur. vel ut pro redimeretur. Vel a
seruando sunt dicti eo quod villoribus offi-
cijs que dominis non conueniunt nec filiis ma-
cipant. Seruorum triplex est genus. ut dicit
Iudo. Quidam enim sunt vernaculi siue
originarij. scilicet qui in seruitute sunt nati
et tales multis penis legalibus subi-
unt. quia sua vendere vel alienare non possunt.
nec contrahere nec dignitatis officium as-
sumere nec etiam testimonium phylere ni-
si in minorum suorum voluntate. Unde sine
infamia existentes sepe infamiae pena pu-
nuntur. Alij sunt serui empticij qui a bar-
baris vel hostibus capti vel empti iugo ser-
uitutis sunt oppressi. tertij conducticij qui
non ex necessitate. sed voluntate seruiunt
ob spem lucri et hi proprie famuli a famu-
lato sunt dicti. id est. obsequendo. ut di-
cit Iudo. Sunt itaque multae viles con-
ditioes seruorum malorum de quibus supra dictum
est in tractatu de ancilla. Quere ibi. et.

Capitulum decimum

sexum. De seruo malo et nequam.

Hic de seruo nequam addendum est
quod in multis sibi et alijs est noci-
uus. Solet enim ebriosus esse et
tunc bona domini sui vel negligit vel fortitue
subtrahit et expendit. Proverbi. xxx. opa-
rius ebriosus non locupletabitur. Item re-
missus est et ociosus et tunc tempus concessus
ad laborandum inutiliter perdit. sicut fuis
dixit paterfamilias. Quid statis hic to-
ta die ociosi. Et Eccli. xxxij. Mitte ser-
uum in operam ne vacet. Sic enim docet
illum. Item de bonis domini sui prodigus omnia
dissipat et consumit. Luce. xvi. Diffama-
tus est villicis quod dissipasset bona domini
sui. Item piger et somnolentus et desidiosus
omnia negotia domini sui negligit et omittit.
Eccli. xxxvij. et. Cum seruo pigro tra-
cta de opere. Et Luce. xix. et. Seruus pi-
ger abscondit talentum domini sui in terra et
abiit. Item peruersus et ceruicosus etiam
supra dominum se extollit. Eccli. x. vidi ser-
uos in equis. et. Et prover. xxix. p. seruus
cum regnauerit. et. Item cupidus est et lu-
cri audax lucrum domini sui in proprium suum
conuertit. Exemplum de giesi seruo hely
sei qui sub nomine domini sui pecuniam decit. ob-
tinuit. retulit. et abscondit. iij. Reg. v.
Item superbus et presumptuosus domini impium
pupendit sicut dicit miphiloseth de si-
ba seruo suo. seruus meus contempsit me
domine mi rex et asinum sternere noluit. ij.
Reg. xvi. et. Job. xix. seruus meus. Item
cum sit durus et maliciosus gratiam sibi fi-
eri desiderat et appetit. sed obtenta alijs
non impendit. Math. xvij. serue nequam
omne debitum dimisi tibi quia rogasti. Item
intractus est et obliuiosus et ignorans
quod de suis excessibus sit reus domino suo red-
diturus ad memoriam non reducit. Lu. xij.
si dixerit dominus meus moram facit venire. et
Item iracundus et seditiosus totam pertur-
bat familiam et offendit. Lu. xij. si inceperit
seruus ille bibere et inebriari et fami-
liam percutere. veniet dominus eius. et. Item ma-
ledicus et linguosus de omnibus et precio-
sue de domino suo maledicit. sicut patet
de siba seruo miphiloseth qui cum apud re-
gem accusauit. ij. Reg. xv. Eccli. al. vij.
Ne audias seruum maledicentem tibi. Item
si fuerit delicatus et deliciose nutritus. etiam

dñm suum recalcitrat et resistit. Prouer. bi. xxix. Qui delicate nutrit suum suum. et et iter. non decent seruus deliciae. Item fraudulētus et dolosus insidias dño ponit et qñq; ip̄m interficit siue pdit. iij. Reg. xxix. tetēderūt ei insidias serui sui et interfecerūt regē in domo sua. Item dño suo existēs inuidiosus ab eo fugit et ip̄s referens aduersario suo se cōiungit. iij. Reg. ij. Fugerūt serui semey in gethrē. Et i. Reg. xxv. increuerūt serui q̄ fugerunt dños suos. Item cū sit nequā et flagitiosus vitē p̄ vba de malicia cōpescitur. Eccl. xxi. ibi. Sicut seruus interrogat. id est tormentis castigat. frequenter a liuore. i. liuoris crimine nō minuit. sed magis ad odiū p̄uectur. q. d. seruus inter tormenta nō meliorat sed potius priorat. Item cū sit ingratus gratiā factā a dño non recognoscit. sed de iniusticia plusq; de grā sibi fieri credit. Eccl. xxiij. Lara manū suo et q̄ret libertatē. Item si fuerit criminiosus et culpatus dño suo. sine flagellis ab eo extorqueri vitatis cōfessio nō valebit. Eccl. xliij. Seruo pessimo sanguinate latus ibi glosa. Seruus q̄ verbis nō corrigitur vulneribus corrigitur. Item cū sit astutus et labor ei odiosus vocat ad labores dormire se fingit. et q̄si nō audiēs de vno latere ad aliud se cōuertit. Prouer. xxix. Seruus vobis nō potest erudiri. qz qd̄ dicit intelligit et rēdere p̄temnit. Et Lu. xij. Seruus quidē sciēs voluntatē dñi sui et

Capitulum decimum septimum.

Boni aut seruus cōditio consistit in diuersis. Nam bonus seruus est docilis et ingeniosus ad intelligēdū. Prouer. xxvij. Seruus sapiēs dñi habitur stultis filiis. Et Eccl. vij. Seruus sensatus et. Item humilis est et obsequiosus ad quodlibet obsequium impendēdum. Psal. Dñe ego seruus tuus et fili⁹ ancille tue. Ad Phil. ij. Dumiliauit se forma serui accipiēs. Item hilaris et iocundus ad viuendū. recet enī seruus in suo ministerio esse hilarē et iocundū. Totū ei seruitiū displicet. quando seruicēs facie leta caret. Sen. clv. Et nos leti serue

mus regi. Et isa. lxx. Serui mei letabuntur et laudabunt p̄ exultatōe. et. Item affabilis et gratosus ad loquendū. quia multū diliguntur serui qñ affabiles sunt et benigni. Et ideo de dauid q̄ seruiebat saul dicit. i. Reg. xvij. Acceptus erat dauid in oculis vniuersi populi. et maxime in cōspectu seruoꝝ saul. Et in eodē. Ace places regi et vniuersi serui eius diligunt te. Item virilis et animosus se contra aduersariū dñi sui ponēs primo. i. Reg. xvij. Non cōdat cor cuiusq; in eo ego seruus tuus vadā et pugnabo aduersus philisteū. et. Item fidelis est in cōmissiois negotio et studiosus ad exequēdū. Luce. xij. Euge serue bone et fidelis. et. Et Numeri. xij. Seruus meus moyses fidelis in omni domo mea. Item abilis est et artificiosus ad lucrū dñi procurandū. Plus enī intendit bonus seruus augmētare et multiplicare dñi sui peculū. q̄ suum p̄ p̄cū. quia in multiplicatōe dñi sui lucratur et ipse suū. Luce. xij. Vocatis decem suis suis. tradidit illis decē mnas et ait. negociamini dñi venio. et. Item bonus seruus cautus est et multū curiosus ad rōem et cōpotum dñi sui p̄soluendū de datis et acceptis. Nam de bene cōputatis remuneratōem certus expectat. de non cōputatis vero semper dubitat et formidat. vt patz. Luce. xij. vbi dicit. P̄ne ecce mna tua decē mnas fecit. Qui dixit dominus. Esto dñs habens p̄tatem sup decem ciuitates. Item sollicitus est bonus seruus et alio studiosus p̄ius dño suo p̄parare modū sicut p̄dium siue lectū q̄ se disponere ad prandēdū siue qualicūq; q̄ alias ad quiescendū. Namq; enī bonus seruus cōmodū sibi fieri putat quādo videt qd̄ dñs suus adhuc laborat. Luce. xij. Quis vestri habens seruū. et si venerit de agro dicat ei. p̄tio discum. et. Ideo cōmendatur vrias qui dixit ad dauid. ij. Reg. xi. Dominus meus Joab et serui dñi mei sup faciem terre manēt. et ego ingrediar domum meā vt comedā et bibā. Item seruus fidelis et timorosus timini sui aduentū p̄stolat nec se disponit vel deponit anteq̄ veniat ad tormentū dum nec subintrat lectū suū ante adue

Libertus

tum suū. **Luce. xij.** Beatus seruus ille
quē cum uenerit dñs inuenit uigilan-
tem. **Itē seruus qui circa dñm est sedu-
lus et morosus. alijs dormiētibus uigi-
lat ad dñm suū custodiendū. An me-
rito respicit dauid abner et alios ser-
uos regis saul dormiētes. i. Regū. xvi
Non erat qui uigilaret. sed omēs dor-
miebāt. et sequit. Filij mortis estis uos
qui nō custoditis christū dñi. **Item ser-
uus qui in obsequijs domini sui est affec-
tuosus oculis ac manib⁹ semp circa do-
minū est intent⁹ ad suū beneplacitū pa-
gendū. ne aliqđ scilicet incommōdū susci-
piat vel defectū. siue ad aliquod benefi-
ciū a dño benefico recipiendū. psal. Si-
cut oculi ancille in manib⁹ dñe sue. ita et c.
**Itē bonus seruus nūq̄ a labore est uo-
catus. nūq̄ ab utilitate dñi sui est ocio-
sus. quia siue comedat siue abstineat si-
ue uigilet siue dormiat oīa que facit ad
utilitatē illius cui seruit ordinat et redu-
cit. Job. vij. Sicut ceruus desiderat um-
brā et mercenari⁹ prestolatur. et c. **Item bo-
nus seru⁹ nec in victu nec in restitū do-
mino suo est onerosus. imo ueteri roba
dñi sui aliquādo p̄ anni circūsi est con-
tētus. scit enī qđ cōpleto seruitō suo plu-
ra est a dño beneficia recepturus. **Ideo
in lege p̄ceptū est. ut sine ueste et via-
tico et supra p̄ciū conductiū seru⁹ in
anno septimo nullaten⁹ a dño dimitta-
tur. Exo. xxi. et Deutero. xv. **Item seru⁹
in moribus disciplinat⁹ et uirtuosus so-
let esse corā domino gratiosus et in oca-
lis eius acceptus. et ideo seru⁹ sensatus
ad hoc diligentia adhibet ut urbane et
curialit̄ et munde dño suo administrer.
quia aliquādo plus diligit dñs mundi-
ciā seruientis qđ ipsam exhibitōem ser-
uitutis. psal. Ambulās in uia immacu-
lata. hic mihi ministrabat. **Ecclias. vij.
Seruus sensatus est. et c. **Item seru⁹ bo-
nus a dño correptus cōtra corripientē
se nō est murmurans neq̄ querulosus.
scit enī qđ bonus dñs iuste arguit seruū
suū. **Et talis quidē arguitio sibi acci-
dit ad profectū. **Ecclias. i. Seruo sen-
sato liberi seruiēt. et uir disciplinat⁹ non
murmurabit correptus. imo potius gau-********************

debit. **Unde Proverbiorū. ix. Argue sa-
piētem et diliget te.**

Capitulum decimū octauū

De bono dño siue dño
**Sicut autē seruus est nomē sub-
iectiōis. sic dñs est nomē p̄la-
tionis et potestatis. Unde a do-
mino a quo est omnis potestas iustū do-
minū est statutum. Sine enī dominio
nō posset stare salua respublica. nec esset
humana societas pacifica uel q̄ta. **Sub-
lata namq̄ te medio dominorū iustorū
potētia. libera est malicia. nūq̄ inno-
centia foret tuta. ut dicit **Iudo. Iusta
itaq̄ dñatio ter tyrannidē suos non op-
primit. sed suos aduersarios reprimit
et etiā repellit. **Dominorū etiā potestas
seruos nō deserit. imo etiā pro subditis
cōtra potestātē aduersariā se opponit ut
dicit **Breg. Unde etiā patet qđ dñs est
nomen potestatis et nomē equitatis. **Iu-
stus enim est domin⁹ et iusticias dilexit
equitatē uidit uultū eius. **Et ideo quo-
q̄ domin⁹ qui iustus est p̄riam uidelicet
iuris. causas lites et etiā cōtrouersias
inter subditos dirimit / et diffinit uni-
cuiq̄ quod suū est tribuit. cōtra malici-
am gladiū extrahit. pro defendenda in-
nocentia chireū iuste potētie cōtra ma-
leficos obicit et opponit. **Pupillos ui-
duos et orphanos te manu opprimētis
excitat predones maleficos et fures p̄-
sequitur atq̄ punit. acceptā potestātē nō
sūm voluntatis impetū. sed sūm legis im-
petū ordinat et disponit. **Ex quo patet
qđ domin⁹ est nomē equitatis. **Est insup
nomen liberalitatis. **Nā boni et iusti do-
mini liberales sunt et p̄ij. **Et sicut dicit
**Hester decimo octauo. Cum inq̄ totum
oztem dominationi mee subiugassem.
nūq̄ uolui potētie abuti magnitudi-
ne. sed clementia et lenitate gubernare
subditos. et c. **Et ideo uerus domin⁹ ad
omēs p̄terq̄ ad maleficos liberalem
et affabilem se ostendit. plus amari qđ
timeri diligit. non hominibus sed be-
stijs. id est bestialibus et malis domina-
ri se cognoscit. ut dicit **Gregorius sup
illum locum. **Senec. nono. Sic terroz********************************

vester super cuncta animantia. **7c.** Homo
 inquit. **B**rege. nō rationalib⁹ sed iratōna
 libus aialib⁹ est platus. vt non ab hoib⁹
 sed aialib⁹ timeat. **D**ñes enī hoies na
 tura equalēs generauit. sed p varijs me
 ritis alijs alios iusta dei dispensatio pre
 ponit. vt humana formidine peccare me
 tuat. q̄ diuinā iusticiā nō formidat. **E**r
 hoc ergo timore dñi nō supbiant. nō su
 am glam sed subditorū iusticiā querāt.
 Non enī hominib⁹ sed bestijs dominant
 qz ex illa parte qua bestiales sunt. dñio
 ipsoz p̄sternuntur. **E**st etiā dñs nomē
 nobilitatis. sicut dicit **D**eut. i. Tuli de tri
 bubus vestris viros sapiētes et nobiles
 et cōstitui eos dños et principes et tribu
 nos et cēturiones. Nam dñi dñt esse no
 biles et generosi tā carne q̄ mēte. **I**deo
 fm **A**mbro. naturā in aialibus nobilio
 res et virib⁹ fortiores p̄posuit alioz re
 ges et ductores. et patet in aialib⁹ et vola
 tilib⁹ et etiā in apib⁹. in q̄bus oib⁹ illi
 alijs dñantur et p̄ficiunt. in q̄bus nobi
 liores cōditōes fm nature bñficiū inue
 niuntur. vt sic addiscat hō nobilior posse
 fm rōem et grām. ex quo sic aialia p̄sunt
 aialibus nobilitate p̄ naturā. **I**tē dñs ē no
 mē honozis et dignitatis. sicut dicit apo
 stolus ad **E**ph. vi. Serui obedite dñis
 carnalib⁹ cū timore et terroze. **D**ñs
 enī iuste a subditis honozē et reuerentiā
 accipit. et officij sui merito subditos ho
 nozificētia dignos facit propter ei vnū
 regē tonū vel dñm tota patria honozat
 frequenter et timeat. **I**tē dñs est nomen
 pacis et securitatis. Nam guerras et pug
 nas dñs iustē sedat. et discordes ad p̄cor
 diā reuocat. vn̄ sub bono et forti ac paci
 fico dño coloni patrie sunt securi. quia
 nullus audet inuadere terminos suos
 ac infringere pacem suam.

Capitulū decimū

nonū. **D**e malo domino siue dño.
Sicut autē bono et iusto dño nihil
 reipublice vtili⁹ est ita dño ma
 lo nihil peius. **N**ā malus dñs
 subditos suos quos inuare veleret. spo
 liat et opprimat. et indebitis officijs et sui
 tjs angariat et angustat. **D**ich. ij. Qui

violentē pellē tollitis de sup̄. **P**ropter
 munera iusticiā violat et paupi nō iudi
 cat. **D**ich. iij. Audite principes q̄ abo
 minamini iudiciū ppli. **A** quo recipitis
 vectigalia et tributū. ab inuasorib⁹ non
 defenditis. **N**ā ei in malicia sua nō cō
 sentientem cruciat et crudelē flagellat.
Esa. xix. Dabo egyptū in man⁹ dñozum
 crudeliū. **7c.** **P**iere. vi. Crudelis est. **7c**
Aliena tāq̄ ppria v̄dicat. et oīa sua esse
 putat. **1. Reg. viij.** Filios tuos et agros
 tollet. **7c.** **T**imeri pot⁹ q̄ amari deside
 rat. **Baruth. vi.** **D**itantes metū genti
 bus. videte ergo. **H**onorari ab hoib⁹
 et reuereri affectat. **D**an. ij. **L**adentes
 adorate statuā. **7c.** **L**eges et statuta anti
 quoz destruit et sua ordiat. **E**sa. x. **C**le q̄
 condūt leges iniq̄s. **S**ub specie iusticie
 crudelitātē et maiciā palliat et occultat.
Esa. ij. **D**ñatozes ei⁹ iniq̄. eractōibus et
 tallijs sepe vexet. **E**sa. iij. **P**opulū meū
 eractozes spoliauerūt. **E**t **D**an. ix. c. et. **O**
Ccasioēs extorq̄ndi et aliqd rapiendi
 captat. **E**sa. liij. **A**ssur abseq̄ cā calūniat ē
 eū. **D**edaces et delatozes diligit et eozū
 cōsilijs aures accommodat. **P**rouer. xix.
Priiceps q̄ litentē audit vba mēdaci. **7c**
Fidē et pactū nulli seruat. **1. Mach. vi.** **I**n
 raut illis rex et principes ei⁹ et seq̄tur. **C**i
 dit munitōem et rupit cit⁹ insurandū.
Epulas et delicias de alienis laborib⁹ si
 bi pat. **p̄s.** **D**euo. ple. meā sicut es. pa.
Exep̄si de balthasar. **D**an. y. et ezech. xix.
Eos q̄ diuiti⁹ et fideli⁹ seruiertūt peius re
 munerat. sicut voluit laban remunera
 re iacob. q̄ dixit. **N**isi te⁹ p̄ris mei affu
 isset mihi. mō nudū forsitan dimisisses.
Itē nulli⁹ fuitia grata reputat. et iō oīa
 q̄ sūt minora tebito fore putat. sicut dicit
Judith. iij. **N**ec ista faciētes ferocitatē
 pector⁹ ei⁹ mitigare potuerūt. **I**tē alijs la
 borantib⁹ i ludis et i potib⁹ ipe vacat. **eccl. i.**
Cle tre cur⁹ rex puer ē. cui⁹ principes ma
 ne comedūt. **7. iij. reg. xx.** **R**ex bitebat te
 mulē⁹ de ymbraulo suo. **7c.** **D**ectē p̄rie
 tatib⁹ hois quoad mēbroz diuersitatē q̄
 ad etatē et quoad sex⁹ discretōz et variā q̄
 litatē nūc sufficiat. **N**ūc de q̄busdā accō
 tib⁹ q̄ p̄tingūt circa hominē et fm naturā
 et p̄ter naturā aliqua dei adiutorio sunt

Liber Sextus

dicenda. et primo de cibo. deinde de potu.
tertio de vigilia et somno tertio de exercitio

Capitulum vicesimum.

De cibo.

Dico de proprietatibus huius quo ad illa que ipsum constituit naturaliter. dicendum restat de illis proprietatibus rebus que ipsum secundum naturam in esse custodiunt. Et sunt secundum hoc. aer. exercitatio. quies. potus. cibus. vigilia et somnus. Si ne istis non custoditur humanum corpus flos autem ordine istum hic non sequimur. quia in loco suo de aere postea dicemus. De cibo ergo primo dicam quantum hic sufficit. quia cibus est secundum Constantium substantia conuertibilis in essentiam corporis quo cibatus corpus augmentatur nutritur et sustentatur. Calor est fortis membrorum interiorum et exteriorum in continua est actus et resolutio cui continua debet restauratio ad repeditum beneficium faciendum. Cibus autem sumptus in similitudinem corporis vertitur et in ipsum naturam transmutatur. Unde in cibo procedit ipsum preparatio. deinde est masticatio. tertio in locum digestionis receptio. quarto ipsum digestio et puri ab impuro separatio. quinto ipsum attractio. et per singula membra distributio. sexto nature membrum assimilatio. Si enim cibus non assimilaretur membrum nunquam in eorum naturam incorporaretur vel conuertetur. ultimo post omnia ista fit istius cibi incorporatio et in naturam corporis conuersio. Nam quod calidum est et humidum transit in naturam sanguinis et carnis. quod vero frigidum est et siccum in naturam nervi et in naturam ossis. et sic de alijs. Cibus itaque assumptus et incorporatus adhuc in iuuenibus corpore nutritur et augmentatur. In senibus vero calorem naturalem reparat. repedita etiam restaurat et custodit corpus ne pereat. Cibus autem sunt multe diversitates. Quidam enim cito in sanguinem conuertitur propter suam substantialem humiditatem et caliditatem et illam quam habent cum sanguine vicinitatem. Quidam vero conuertitur propter contrariam causam tardius conuertitur. Quidam vero cibi multum nutrivunt. quia multum sanguinem generant. Quidam vero parum imo potius onerant. tamen aliquantum refocillant. At generaliter omnis cibus

laudabilis generatur sanguis magis est conueniens in regenda sanitate. Laboratibus tamen est conueniens grossior cibus spirituosioris sanguinis generatur. Item omnis cibus de quo generatur multus sanguis paucum habet superfluitatem. Et conuerso cibus de quo gignitur paucus sanguis multas generat superfluitates. Et generaliter secundum diversitates ciborum disponuntur et variantur complexionibus membrorum et corporis qualitates. ut dicit Constantius. li. i. Circa cibum autem ista consideratur sicut et circa dietam. ut dicit Galenus super amphoribus. scilicet cibi substantialitas. qualitas. quantitas. sumptus necessitas. tempus congruitas. Oportet enim medicum cognoscere substantiam et qualitatem cibi tamen ad custodiam et regimen corporis humanorum. Est enim quidam cibus pure nutritivus et facile conuertitur. et talis est nature conservativus. Quidam est cibus medicus. et hic est facile alterativus et nature adiuvativus. Quidam vero est cibus pestilentialis et nature corruptivus. sicut cibus venenosus qui a tota specie mutat et destruit ipsum corpus. Et ideo oportet ciborum cognoscere substantiam et qualitatem ne venenum assumat loco cibi. Qualitas autem cibi attenditur vel secundum ultimam elementariam qualitatem remissionem. et sic est cibus calidus vel frigidus in primo gradu. vel secundum ultimam earum de intensio. et sic in quarto gradu. vel secundum habitum medietatem. et sic de eodem in tertio vel secundo gradu secundum maiorem excessum vel minorem. hoc etiam attendendum est quod tamen secundum substantiam quod secundum qualitatem ut dicit Constantius. Aliquos cibus est subtilis qui se facile digeritur. cuius quantitas multa parum nutrit. quia secundum Avicennam. subtilis ex eo generatur sanguis qui cito resoluitur a membris. et ideo parum nutrit. ut dicit idem. Et est cibus grossus qui tardius digeritur. et eius pars modica multum nutrit. ex quo sanguis grossus generatur qui tardius resoluitur ab ipsis membris. Nam ut dicit Isaac ex subtili cibo fit generatio subtilis sanguinis et conuerso. et est cibus in substantiam qualitatem temperat. Cibus autem purus laudabilis est. quoniam est inter hec temperat. et conuerso secundum Avicennam. herbe crude et fructus nimis recetes minus sunt boni quo ad cibum propter humiditatem excessum. Nam sanguinem replet aqumitate et disponit ad putrefactionem et ideo potius sunt medicia quam cibus. Cibus vero est

vniformis. ne scy in vna mensa simul di-
uersa nutrientia assumatur. quia scdm
Auicennā. Dum vnus cibus digerit.
alter corrūpitur. et stomachus nimis ex-
tendit et repletur. Considerat etiā in ci-
bo quātitas dimēsiue et extēsiue. Nam
attēdit vel fm minimū. vel fm maximū.
vel fm inter hęc mediū. Si vero fuerit
cibus nimis. naturā grauat. stomachus
distendit et inflat. rugitū et torsiones ge-
nerat. malos humores et catochinnos
augmentat. nauisam et vomitū prouo-
cat calozē naturalem sicut oleū lampad-
dem extinguit et suffocat. spasmū et tra-
ctionē neruoz causat. vlcera scabiem et
apostemata fieri pcurat. senili et mortez
accelerat. oītra quā p cibozū multitudi-
nem homo munire et defendere se crede-
bat. Quā vero cibus nimis pauc⁹ est na-
turā debilitat. visus et omnes sensus hebe-
tat. fluxū capillozum et caluiciē generat
p hysim et ethicā accelerat. corp⁹ extenu-
at. et peiores infirmitates q̄ repletio ni-
mia generat. Unde dicit in amphozis. In
tenuib⁹ diet⁹ peccat maxime egrorates
Cibus xpo mediocris est laudabilis. qz
depdita in corpe restaurat. virtutem etiā
cōseruat. sanguinē augmētat. calozē tē-
perat. ingeniu a cuit. vires operandi tri-
buit. sanitatē corporis auget et custodit.
suauē somnū et mulcebrē generat et indu-
cit. vñ si fuerit maior p cibū restauratō
q̄ fuerit precedēs p resoluentē calozem
depditio cibus corpe augmētat. vt patz
in adolescētia. Si vero fuerit maior dep-
ditio q̄ p cibū seqntē restauratio. corpe
minuitur et deficit. vt in senectute. Si
fuerit eq̄lis restauratō cōtra dissoluta.
corpe cōseruat in cōsistentia et in statu. si-
cut est videre in iuuetute. Considerat
cib⁹ vel cibi effectus respectu comedētis
qz alius cōuenit sano et alius egro. alius
iuueni. alius seni. ali⁹ exercitātū. ali⁹ qe-
scētū. Multa enī sunt salubria sanita-
tem hñti q̄ sunt mortifera infirmātū. Et
etiā in sanis differētia est. qz allū et pip-
quod alicui rheumatico est remediū. ali-
cui colerico est venenū. et vsquam qui
est mors hōim gratissim⁹ cibus est passe-
ri vel coturnia. vt dicit **Gal.** Variand⁹

est etiā cibus fm varietatē morbi. Nam
aliquis cibus est salubris in q̄rrana qui
est mortifer⁹ in acuta. et aliquis cib⁹ qui
est vtilis in principio morbi. est nocu⁹
qñ infirmitas est in summo. Nam tūc ve-
let dari cib⁹ tenuis. vt dicit **Pro.** et **Gal.**
qz tunc natura circa digestiōnē morbi ē
totalit̄ intentā. vñ tunc eius effect⁹ dimi-
nuitur et impedit si occupata circa gros-
sa cibaria teneret. Alius etiā cibus et
alio modo dand⁹ est necessari⁹ in morbo
cronico et diuturno. et alius in cōtrario
quia in principio timet defect⁹ virtutis.
id est necessari⁹ maior cib⁹. In contrario
autē morbo timet infirmitatis augmen-
tū. et ideo velet tūc dari minus. Abatō
ergo faciēda est fm diuersitatē morbi.
fm virtutē infirmi. et fm qualitātē et sub-
stantiā ipsius cibi. et fm hęcilitas cibi
iudicat. Itē alio modo cibādus est iuue-
nis et adolescēs et alio modo ipse senex.
Nam abstinentia cibi q̄ senibus est facil⁹
pueris et iuniorib⁹ est difficilis iuxta il-
lud **Pro.** Senes facillime ferūt ieiuniū
secūdo p̄sistentes facili⁹. pueri vero mi-
nus. Nam in senib⁹ debilis est caloz natu-
ralis. in alijs autē est fortis. Et ideo ma-
ior cib⁹ ad rep̄sionē calozis naturalis ē
necessari⁹ iuuenib⁹ et puulis. minor ve-
ro illis. Eadē etiā est ratio quare min⁹
cibādū sunt quiescentes q̄ se exercitan-
tes qz in illis caloz est debilior. in istis
xpo fortior est. vt p̄ patebit. Considerat
autē in cibādō t̄pis cōgruitas. Nam grossi-
ori dieta et largiori indiget hōies in hie-
me q̄ in estate. sicut dicit **Pro.** Veres
in vere et in hyeme natura calidissimi
sunt et somni longissimi. In his igitur
hōis plures oblatōes sunt dāde. quia
tūc innat⁹ caloz ē mult⁹ multo igitur indi-
get nutrimento. et. In hyeme enī viget
appetit⁹. et fortior etiā est digestio calo-
re existēte fortiore. In estate vero vñ ē
Caloz enī in hieme ingredit⁹ ad interio-
ra. et ibi coadunat. In estate xpo suo fili
p̄gaudēs et exteriora petēs dissoluit et in
corpe minorat. Quā igitur in hyeme ml-
tū digeritur. mult⁹ exercat⁹ appetit⁹ et illō
p̄z in pueris q̄ sunt ml̄ti calozis. et id ml-
tū appetit⁹ et multo indiget abo. Sicut in

Liber Sextus

athletis in quibus ratione exercitij augmen-
tatur calor naturalis. et ideo multo indig-
ent nutrimento. sicut ibi exemplificat Gal.

Igitur abus omni aiali necessarius. et
maxime conueniens est quoniam uniuersalis est. et
inter superfluum et diminutum temperat. nimia
enim cibi repletio siue saturitas mors ani-
me et corporis esse consuevit. et potissime pi-
culosa est saturitas per precedentem sterili-
tatem siue famem. ut dicit Auicenna. Plus enim
tunc natura appetit quam digerere possit. et ideo
contra appetitum et saturitatem cibum assumendum est

Capitulum vicesimum

Potus est substantia liquida ad ani-
malis nutrimentum necessaria.
potus siquidem ut dicit Constantinus
libro. v. ca. xxvij. multiplici de causa ne-
cessarius est. Corpore enim sicco humectat. et
quod humidum de corpore resoluisset restau-
rat cibum per ipsum. et transferat ad loca remo-
tiora. qui sua grossitie non potest transire
per strictos meatus et angustos. Porro etiam
ut dicit Constantinus. et etiam Auerroes. diuersi-
ficat tripliciter. Est enim potus qui est tantum po-
tus. ut aqua que non est corporis nutritiua. et
est potus qui est potus et cibus. sicut vinum. quod ut
dicit Constantinus. per omnes partes corporis portat
cibum nutriens et calefaciens spiritum et etiam
sanguinem et calorem confortans naturalem. et est
potus medicinalis qui non exhibetur nisi viam
potus. sed potus secundum legem et regulam medici-
ne. sicut syrupus oxymel occasucara et hu-
iusmodi. Sicut autem dicit Constantinus. in sani-
tate custodienda et infirmitate curanda
aqua est necessaria. et ideo oportet quod medicus
aqua conuersus non negligat cognoscere et
naturas ut laudandas tribuat et caueat
non laudandas. Aqua autem quedam est sapida
quedam non sapida. Aqua ergo sapida in
substantia clara fontana aeris orientalis
leuis cito calefiens. cito frigescens hu-
iusmodi autem ut dicit Constantinus. in sanita-
te custodienda est laudabilis non grauans
cito enim erit cibum. per hoc enim quod est clara.
patet quod sordidum non est intermixta. per hoc
autem quod est leuis patet quod non est indigesti-
bilis. per hoc autem quod est cito calefiens et ci-
to frigescens patet quod substantia est subtilis

Et si vis scire de duabus aquis que sit sub-
tilior in substantia et laudabilior ad bi-
bendum. in lingue unum pannum lineum bene
mundum in unam. et alium bene mundum in aliam
et exponere soli qui prius erit siccus in aqua
subtiliori est intermixtus. Secundo per hanc aquam
commendabilis est aqua fontana septentrionalis.
quae est inter orientem et aquilonem posita
fluens versus aquilonem. per hoc enim quod libere ex-
ponitur ventis septentrionalibus. et motu
ventorum subtiliatur. est in hyeme calide na-
ture. et frigide in estate. Frigus enim septen-
tentrionale fugat calores ad interiora
fontium sibi obiectorum. qui coadunatur frigi-
ditati obuiat et resistit et aquam fontis ali-
quantulum calefacit. In estate vero contra-
ria calor aeris vincens fugat frigiditatem
ad capita fontium. qui ibi coadunata aquam
frige facit. ut dicit Macrobius. et Costantinus. Item
aqua fluens fortiter de montibus super petras
vel arenam limpidissimam. sicut alicuius ma-
gni fluminis secundum gradum obtinet sanitatem
ut dicit Costantinus. aqua vero pluuialis. ut di-
cit Costantinus. melior est alijs aquis et lapidi-
or. leuior. et mudiore. sicut dicit Avicenna. in
ipericonomaton. Pluuia inquam est si-
mus aquarum a sole attractarum. Natura
enim solis non nisi quod subtilissimum est at-
trahit. et ideo ceteris aquis melior est et dige-
stibilior. sed propter sui subtilitatem vici-
na est putrefactioni. tamen ut dicit Constantinus.
ex putredine non est vituperanda. sed ex
subtilitate sua potius est laudanda. omnis enim
aqua corruptio cito admittens est sub-
tilis. ledit enim quoniam est putrida. quia ranci-
tatem generat atque febres. sed non putrida
optima est. et ideo a putredine est cauenda. Item
dicit Constantinus. Aqua que ex tenuissima colli-
gitur pluuia melior est naturalis. qui vero
descendit cum tonitruo melior est per hanc. Nam
tonitruo suo motu pluuia ipsam subtiliatur
dicit etiam Constantinus. quod quicumque frequenter bibit aquam
frigidam. non euadit frigidam et gritudines sal-
tem in senectute. Aqua vero calida. ut dicit Co-
stantinus. ieiunium stomachum lauat a ciborum feci-
bus. purgat fleuma. et omnes putredines veteres
purgat et mundificat. veterem soluit. naturam
alleuat et confortat. tamen frequenter versus nos
stomachum ei immollit. digestiuam virtutem coar-
ctat et impedit. et sanguinem de naribus emanare facit

Item calida aq̄ laudabilior est ieiunio
mane. maxime his q̄ de nocte crapulati
sunt. Dicit enim **Auicē.** Testificati sunt
in q̄t antiq̄ sapientes q̄ aq̄ cocta est mi
noris inflatōis ⁊ facilioris penetratōis
q̄ corpa et p̄mixta actōne ignis dissol
uunt. ⁊ descendere cōpelluntur. ⁊ subiu
git. torpidi in q̄t medicor̄ estimati sunt
q̄ subtilius exalet p̄ decoctōem. ⁊ quod
grossius est remaneat. sed hoc falsum ē
ex p̄tibus enī cōsimilib⁹ ostat aq̄ substā
tia tota. tamē posset fieri decoctio tanta
q̄ nihil remaneret nisi ferz ps terrestres
vt patet in aq̄ ex q̄ fit sal p̄ violentā de
coctōem. **Aque** autē ex niue et gradine
resolute ceteris sunt illaudabiliores p̄
ter aq̄s lacuales ⁊ palustres. **Iste** aque
omnes sunt cauende. qz vt dicit **Cōstā.**
splenem magnificant. ep̄at ⁊ stomachū
cōfundūt cutē horridā faciūt. et varias
febres faciūt lapides gignūt. **Si** autē
penit⁹ vitari nō p̄nt. autoritate **Auicē.**
bulliant. **Dicit** autē **Aris.** in li. methoz
q̄ aqua minus vel glaciē caloris solutō
ne ad p̄iorē subtilitatē nō redibit. **Aq̄**
vero insipida est quadriplex fm **Con
stan.** aliqua enī est salia. alia sulphurea
alia aluiosa. alia metallina. **Salia** vero
vt dicit ventrem emollit mordicādo in
testina ⁊ laxat. sepe tamē bibita desudan
do ⁊ consumendo humore ventrē ligat.
cōstipat corpus. desiccāt scabiē. et pruri
ginē sanat. idropicos iuuat si comedat
seu bibatur. **Aq̄** vero sulphurea ad frigi
das facit infirmitates. nervos calefa
cit. intercutaneos humores p̄sumit. vi
de infra de sulphure. vbi virtutes eius
pleni⁹ poteris intueri. **Aqua** autē alumi
nosa ⁊ bituminosa infrigidat ⁊ desiccāt
sanguinis fluxū p̄stringit ⁊ sedat ⁊ emor
roides curat. **Aqua** x̄o metallina natu
rā metalli sequit⁹ ⁊ effectū. **Hā** trāsiens
aqua p̄ venā ferri. ventrē constipat. mē
bra cōfortat. splenē teopilat. apostema
curat. **Aqua** de metallo eris hūiditati
subuenit. strāguiriā stringit. **Aq̄** de me
tallo argenti refrigerat ⁊ desiccāt. **Hec**
autē aqua multiplex potui dare nō p̄sue
uit. sed solū cōfert vsui medicine. **Est** at
potus q̄ simul est cib⁹ ⁊ potus. s. vinū **Di**

uerificat enī vinū in substātia. **Quedā**
enī sunt grossiora vina duriora alijs et
nutribiliora. **Alia** vero sunt subtilia et
pax nutrientia. stomachū statim exēntia
dolorē quoq̄ colericū de capite auferen
tia. urinā prouocātia. **Alia** x̄o sunt me
diocria ⁊ in suis actōnib⁹ tempata. **Pre**
ter istā autē vini p̄sideratōez quoad sub
stantiā cōsiderat vinū fm **Constan.** q̄t
tuoz modis. s. quo ad differentiā tēpis
quoad redolentiā odoris. quoad saporis
suauitates. ⁊ quoad coloris claritatem.
Flam in tpe diuerficatur vina. qd enī
nouiter de torculari est exp̄sum nō tran
sit in caliditate gradū primū. sicut dicit
Sal. libro de simplicibus medicina. **Vinū**
inquit cōstat ex quatuoz substātijs. scz
aq̄a. spumosa seu aerea. vinea siue etiā
ignea ⁊ terrea. **Aquea** p̄ longā moram
cōsumitur ⁊ ps vinea cōfortatur. **Vina**
itaq̄ veteriora sunt alijs calidiora. **In**
odoro diuerficatur vina. qz quedā sunt
odorifera bñ nutrientia. alia x̄o odore
horribilia. malū sanguinez et capitis do
lorē generantia. **In** sapore etiā maxime
diuerficatur vina. quedā enī sunt dul
cia alijs nutribiliora ⁊ ventrem humec
tātia. alia x̄o sunt pontica stomachū cō
fortātia. ventrem cōstipātia. pectori et
sue p̄tinentie nocētia. alia sunt acerbā
q̄ et diuretica. alia x̄o amara et ceteris
minus calida. **In** colore insup variant.
Flam quoddā est albū min⁹ calidū. qd
dam citrinū magis calidum. qz vt dicit
Constantin⁹. **Omniū** membror̄ est pene
tratiū. sanguinis colerici generatiū
et doloris capitis cōmotiū. aliud vero
nigrū qd ceteris est mag⁹ nutritiū. ali
ud autē est rubeū siue rubicundū. ⁊ illud
alijs magis est calidū. tamē qz terrestre
⁊ grossum respectu albi vel citrini. nō ita
est p̄fortatiū nec lesiū. **Vinū** autē qd
in omnibus p̄dictis est mediocre. p̄ cete
ris est laudabile. **Hā** naturalē calore cō
fortat. p̄ oīa mēbra aīaz refocillat. gau
diū ⁊ audaciā generat. **vt** tēte corpori ad
ministrat colerā rubeā cū sudore ⁊ vīna
euacuat. colerā nigrā tpat. membra ex
humore desiccata tempat ⁊ etiā humec
tat. vires reparat ⁊ corpora impinguat

Liber Sextus

appetitū prouocat. vim digestiua adiuuat et purat. intellectū acuit. opilatō esplenis et epatis aperit. supflua etiam in corpe destruit et consumit. albugines oculorū et lippitudines tollit. eloquēte efficit lapides in rebus soluit. zarenulas dissipat et educit. sanādis vulneribus conuenit. mēstruis subuenit. sanis et infirmis conuenit. si mō debito ab aliquo assumat si vero in q̄litate et quātitate modū excesserit. abutēti nō erit remediū vniū. sed mors erit potius et venēsi. sicut p̄ infra de ebrietate. quere ibi. Tertiu gen^o potus est pot^o et medicina. sicut est orimel et syrupus nā talis potus cōfert sanitates quia hūiores in corpe digerit diuidit et expellit. quāq̄ laxat quandoq̄ cōstipat. quādoq̄ infrigidat et reficcat. quādoq̄ vero calefacit. remollit et etiam humectat. Sed tamē horum potuum differēntias medicis dimittamus. rē.

Capitulū vicesimum secundū.

De prandio et conuiuio
Ibus itaq̄ et potus ad prandiu et conuiuū habent ordinatiōem et respectū in prandijs ergo primo cibaria prepanf. conuine pariter conuocant. sedes et etiā sedilia eriguntur. in cenaculo ordinantur mense et mēsalia disponuntur et ornantur. hospites cū dño in mensa capite collocantur. non prius ad mēsam refidēt. nisi prius manus hospitum abluantur. seorsum filie dñe. et seorsum famuli p̄ter ad mensam cōbinant coclearia. cultelli et salsaria primitus in mēsa ponuntur. et panes cū poculis mox supaddunt. fercula multa et varia subsequuntur. clientes et ministri cū diligentia singulis obsequuntur. se mutuo inuitantes iocunde p̄ter collocant. viellis et citharis exhalant. nūc vina nūc fercula renouant. sibi inuicē fercula opposita cōdiuidunt et partuntur fructū tandē species subinferunt. Completo prandio mēsalia cū reliquijs deferuntur. et mense de medio renouantur et manū abluunt iterum et terguntur. Gratiarū actiōes deo et hospitū soluntur. exhilaratiōis grā pocula iter et iterū offeruntur. His in pran-

dio completis. vel ad lectulus dētis grā recipiuntur. vel ad p̄pria redire p̄mittunt.

Capitulum vicesimum tertium.

De cena.
Cena dicitur a cenon quod est cōmune. ne p̄ter uelcentiū cōmunitatē. Apud veteres vero solitū fuit in spatulo uesci et cōmuniter epulari ne singularitas luxuriā generaret. Sed modo potest cena dici a cenos quod est umbra quia iā uelcentes p̄ter p̄citatē querunt cenādi latibula. ut dicitur Papi. Vel potius a cynos quod est canis. p̄ter defectū charitatis et carentiā. Unusquisq̄ enī suam cenā p̄sumit ad manducandū. i. **1°** omnia autē que supius de prandio vel cōuiuio dicta sunt cene conueniunt. Istam tamē cenā mltā magnificat et exaltat. et hec omnia occurrebāt in conuiuio assueti. ut patet **Hester. i.** Primum est tempus cōgruitas. Decet enī cenā fieri tēpe cōgruo. ne se nimis tempestiue nec nimis tarde. Scdm est loci opoztunitas quātū ad spaciositatē amenitatem et etiā securitatē. In locis enī spaciosis amenis et securis solent nobiles facere festa sua. et ideo de assuetio dicitur quod fecit cōuiuū suū in vestibulo orti cōstitit. Tertiu est inuitatis liberalitas quo ad uultus hilaritatē. Nichil enī ualet cenā ubi facies hospitū cernit turbulēta. **Hester. i.** cū incaluisse. rē. Quartū est ferculorū multiplicitas. ut qui non uult de vno saltē gustet de alio. **Hester. i.** Alijs atq̄ alijs uasis cibi inferebatur. Quintū et uinorū et poculorū diuersitas. **Hester. i.** dicitur. Vinū etiā quod regia magnifici. rē. Sextum est ministrorū urbanitas seu honestas. **Hester. i.** Preposuerat mēsis de principib^o suis. rē. Septimū est discumbentiū amicorū grata societas. **Hester. i.** Fecit cōuiuū cunctis medis et p̄ sap inclitis. rē. Octauū est cantorū et instrumentorū musicorū iocunditas. Sine enī cythara vel symphonia nō solent cene nobilium celebrari. **Lu. xv.** cum audisset vocem. rē. Nonū est luminariū et cereorū copiosa numerositas. Nam in tenebris cenare de decorosum est. et etiam

periculosum propter muscas. Et ideo ce
rei candelabris infigitur. Lucerne lampar
des et candelae necessario accenduntur. De
cimū est oīm appositorū delicias. Nā
in cenis nō solent grossa et cōia apponi
cibaria sicut in prandio sed poti⁹ quedā
specialia et leuia et deliciosa cenātib⁹ appo
nunt. maxime in curijs dñorū. Undeci
mū est cene diuturnitas. Solēt enim
hōies qñ expediri sunt a labore p̄trahere
cenā suā. Lib⁹ enī nimis cito sumpt⁹ cō
tra noctē nocet. et iō morose est cenādū.
Ideo cōmūtū assueri diu durauit p̄ di
es. c. 7. l. Duodecimū est indēntas. qz
sine dāno cenātis est q̄libet ad cenā in
uitādus. Inhonestū enī est post cenam
volūtariē oblatā p̄pellere aliq̄ ad sim
bolū p̄soluendū. Tertiūdecimū est q̄e
tis et soporis suauitas. post cenā enī est
q̄escendū. qz tunc somn⁹ est valde dulcis
et ideo erāt lecti eburnei et aurei strati p̄
pauimentū in palatio assueri. vt patet
Pester. 1. Nam vt dicit Constan. cū ci
borū fum⁹ cerebri ingredit facile dormim⁹.

Capitulum vicesi mū quartū. De somno.

Somnus s̄m Aristotelē est q̄es
animaliū virtuti cū intensiōne
naturaliū. Nā sensibilis et moti
ua virtus in somno ligat⁹. virt⁹ autē na
turalis tūc fortissime opatur. s. digesti
ua que in somno intendit et cōfortatur.
Alio modo dicit Augusti. in li. de q̄nti
tate anime. Somn⁹ inq̄t est quedā sen
sibilitas naturalis cōis corpis et anime
passio. sicut enī sensus cōis est corpis et
anime ita et somn⁹. Nam vt ipse dicit.
Somn⁹ est quedā imobilitatō et inuamē
sensus. Q̄ autē dicit insensibilitas na
turalis. dicit ad differentiā eorū q̄ sunt
p̄tra naturā. vñ dicit q̄ somn⁹ est priua
tio vigiliā. sicut cecitas priuatio visus
quia priuatiō illud quod est s̄m naturā
diminuit et destruit. Somn⁹ autē natu
rā cōfortat. et est s̄m naturā sicut vigiliē
P̄terea anima nō telectat in priuatiō
ne. sed in somno telectat. vñ somn⁹ pri
uatio nō est. sed est dispositō naturalis.
Alio modo diffinit somn⁹ sic. Somn⁹

quedā est passio mulcebris. meat⁹ cere
bri et vias sensuū opilans. naturalē vir
tutē cōfortans. calozē naturalē ab exte
riorib⁹ ad interiora reuocās. In somno
enī interiora corpis calescūt. exteriora
vero frigescūt. Unde p̄fundato calozē li
gatur in somno et opilat⁹ organū sensus
cōis q̄s est centrū oīmū sensuū p̄ticulariū.
a quo oēs alij sensus p̄tulares ori
unt⁹. et extendūt quē admodū linee a cen
tro ad circūferentiā p̄trahūt. Illo igi
ligato et opilato potētē p̄tulares extē
di nō p̄nt ad organoz sensuū extremita
tes. Hoc asit fecit natura vt aial a mo
tu volūtariō q̄scescet. cū semp moueri
volūtariē sit impossibile. Somn⁹ autē vt
dicit Constan. in pantegni. Ali⁹ est na
turalis. ali⁹ innaturalis. de quo nihil ad
p̄ns. Naturalis vero fit ex humiditate
cerebri t̄pati. vt ex fumo humido et cla
ro a toto corpore ad cerebrū ascendēte. Fu
mus at ille ingrossat sp̄s et replet nerv
uos. et ita vinculat et ligat sensus. Augu
stinus autē in p̄dicto libro docet q̄ somn⁹
aut est ab intrantib⁹ extrinsec⁹ escis aut
ab humore intrinsec⁹ t̄pato. qui cū resol
uit⁹ in fumū petit cerebri. et ibi resolutus
distillat frigidus infer⁹ licet ibi ascen
dat calid⁹. distillādo autē remittit calozē
re cordis et impedit p̄cessum opationum
Secūm autē Augu. et Arist. Cor est princi
piū opationū. et omne bonū vel malum a
corde p̄cedit. In somno autē q̄scescit vir
tus animalis alijs manētib⁹ sicut pri
us sp̄iali et naturali. Q̄s patet p̄ pulsus
et inspiratiōem et p̄ digestiōem. In som
no enī maxime digestiō celebrat. Quicē
na enī sic diffinit somn⁹. Somn⁹ inq̄t
sermone naturali est redit⁹ sp̄s ab in
strumentis sensuū et motus ad principū
cū quo principiant instrumenta ipoz spi
rituū. Et somn⁹ quidē naturalis est spi
rit⁹ redit⁹ cū p̄fundatōe vt digerat nu
trientis. vt patet in somno exercitatum
Fit enī in eis somn⁹ p̄fund⁹ propter sup
fluitatē resolutōis sp̄s. natura enī tēn
derās additōes in substantia sp̄s. p̄fun
dat ipm in interiorib⁹. et facit ipm late
re in interiorib⁹. vñ fit somn⁹ p̄fundior
et p̄lioz in ipsis. Et hoc genere somn⁹

Liber Sextus

torniunt euacuati medicina laxatiua.
Resoluit eni plurimū de substantia foētis
cum supfluitatib⁹. ⁊ hic somn⁹ plurimū
ēfert eis. reddit eni eos virtutibus suis
vt dicit **Auicēna**. Sicut dicit **Aris. li. iij.**
Somn⁹ cōuenit cui. let aiali sanitatem
hñti. licet in q̄busdam sit somn⁹ valde le
uis ⁊ occultat⁹. **E**x p̄dictis patz q̄ causa
materialis somni est fum⁹ indigestiōis
a corp⁹ resoluit⁹. **C**ausa vō formal est in
capite ap̄d cōem sensum ⁊ originē oim
neruoz sensibiliū q̄ opilant⁹ ⁊ ligant⁹. et
q̄escit animal ⁊ oīa mēbra recreat⁹. **A**ctō
aut somni fm **Cōstan.** dupl⁹ variatur.
fm q̄ntitatem ⁊ fm magnitudinē mate
riē quā inuenit in corp⁹. fm q̄ntitatē.
quia si sit nimis augmētata virtus defi
cit corp⁹ refrigerat⁹ ⁊ humectat⁹. quia fit
dissolutio humoris. ⁊ p̄ cōseq̄ns fit exti
ctio calozis naturalis. **S**eu ma maiorat⁹.
caloz naturalis minoratur. **S**i vō sit ni
mus pauca virtus digestiua deficit co
pus desiccatur. **S**i vero sit moderat⁹ cibus
hñ digerit⁹. corpus impinguat⁹. anim⁹
cōfortat⁹. caloz naturalis auget⁹. humo
res tēperant. mens clarificatur. **I**tem ex ma
teria quaz inuenit eius actio variat⁹. qz
si materia fuerit multa. caloz naturalis
debilis p̄ somnū fit maior⁹ humoꝝ reso
lutio. quaz intrans caloz natural vinct⁹
⁊ extinguit⁹. **E**t ideo p̄cipit p̄cionatis ⁊
minutis ne dormiat. ne scz p̄ somnū tan
ta fiat resolutio humoꝝ q̄ nō possint a
natura regi. **S**ed si fuerit cibus t̄patus
silt⁹ ⁊ humozes. caloz natural p̄ somnū
interius reuocat⁹ cibus digerit. humo
res temperatos reddit. corp⁹ humectat
calefacit ⁊ impinguat. **R**ecollige igitur
breuiter ex p̄dictis q̄ somn⁹ calozē na
turalē ad interiora reuocat. exteriora in
frigidat. ⁊ a sanguie depaupat. interiora
vero calefacit nutrit ac fortificat. **I**mpu
ra ⁊ cruda decoquit ⁊ maturat. mor⁹ ani
males ⁊ sensibiles recreat et q̄etat. **S**i
fuerit in qualitate ⁊ q̄ntitate tēpatus.
egrotū alleuiat. futura tamen nature vi
ctozia cōtra morbū ⁊ bonā cysim venūci
at. **S**i autē ecōuerso somnus se habue
rit. merito est suspectus. vt dicit **Con
stantinus.**

Capitulum vicesi
mūquantum **D**e eis q̄ in somno fiāt
In somno igit considerat⁹ tormi
entis volūtas. qz voluntarie ad
dormiendū se disponit. **N**ā fm
Auicē. Somnus nihil aliud est q̄ in vi
sensitiua q̄etis appetit⁹. **I**tem dormitatio
nis breuitas. **N**ō eni q̄n ad dormiendū
se disponit. celeriter a somno surgere oz
dinat ⁊ p̄ponit. **I**tem virtutis in dormita
tōe vmitas. **N**ā virtus dispersa in vigi
lādo aggregat⁹ ⁊ coadunat⁹ in corp⁹ tor
miētis. vt dicit **Auicē.** **I**tem dormiētis
insensibilitas. vt patet ex iā dictis **F**re
quēter eni cōtingit q̄ aliq̄s ita fortiter
dormit ⁊ tā p̄fundi est somni q̄ vir sen
tit aliqd̄ exterius. etiā si verberat⁹. **I**tem
quietis suauitas. **N**ā dulcedo quā cōse
quit⁹ q̄ in dormiēdo facit p̄teritoꝝ labo
rū ⁊ etiā p̄ntiū obliuisci. **I**tem dormiētis
securitas. quia dū dormit etiā hostis p̄
sentia nō pauescit. **I**tem figure tormiētis
mutabilitas. qz exteri⁹ videt⁹ mortuus ⁊
interi⁹ viu⁹. foris pallid⁹ ⁊ int⁹ rube⁹. foris
frigid⁹ ⁊ intus calet. foris tota virt⁹ in
effigies quasi cōtrarias se diffundit. **S**i
intus tota virt⁹ se recolligit. **I**tem in dor
miēdo attēdit diuersitas. **S**ūt enim q̄
dormiūt palpebris clausis inuicē ⁊ adre
ductis. ⁊ oīa talia aſalia sunt acutioris
visus q̄ illa que aptis dormiūt oculis ⁊
nō tectis sicut dicit **Aris.** **A**n ⁊ pisces
sunt debilis visus. qz dormiēdo nō clau
dunt oculos. **E**t sicut dicit **li. iij.** **P**isces
q̄escit in somno sed modicuz. qz subito
exp̄giscunt ⁊ fugiūt. **Q**uere **su. li. v.** de
palpebra ⁊ de oculo. **I**tem somnoꝝ ⁊ fan
tasmatis imaginabilitas. **N**ā in tormiē
do p̄pter p̄mutionē rōnis cū fantasia
tib⁹ multe anime occurrūt fantasie quo
rū quidē formas ⁊ similitudines aīma
imaginatie apprehēdit. sed de ipsis ima
ginib⁹ ⁊ fantasiis ad plenū nō discernit
iō sepe cū euigilauerit q̄ in somnis vide
rit nō aduertit. **I**tem i tormiēdo p̄cipue
attēdit vtilitas. **N**ā q̄n somn⁹ est natura
lis ⁊ t̄patus multas ⁊ infinitas confert
corp⁹ cōmoditates. sicut p̄ supra in ver
bis **Auicē.** ⁊ **cōstā.** ⁊ maxime qz tūc fit

digestio et puri ab impuro separtio. Nam
quod puri est et corpori simile. tunc corpori unitur.
Quod vero impurum et dissile est vi expulsi
ua a corpe separtur. de malo vero somno
et inaturali quere infra li. vii. de liturgia

Capitulum vicesi

mum sextum. **De vigilia.**

Vigilia est quedam animalis dispositio
cum diffundit et effundit spiritus
ad instrumenta sensus et motus. ut
eis vvat. In vigilia nihil aliud est quam li
bera spiritus per organa sensus et motus diffusi
o anime unitis in corpe pagens acti
ones. Differt autem vigilia ab insomnia
tate que est superfluitas in vigiliis puenis
ens ex egressu animalis virtutis a natura
sive a re naturali. Et est quidem causa que
est caliditas et siccitas complexionis. que
propter igneitate semper spiritus mouet ad ex
teriora. et sic animal non quiescit. que est
propter malam materiam ledente cerebrum. sicut
accidit ex disposito ad frenesim et ad ma
niam que est propter vaporem malum perturbantem
cerbrum et eius puritatem. sicut accidit
in dispositis ad melancoliam. que est etiam
ex viscositate humiditatis in cerebro ex
stetis. ut patet in decrepitis que est cau
sa doloris tam corporalis quam spiritualis. et vtrum
que non permittit spiritum quiescere. que est etiam est
in causa malicia digestionis et multitu
do repletiois opprimens spiritum animalem et que
scere non permittit. ut patet in nimis inebri
atis. in quibus sumum vini acutus pungens
nervos sensibiles et ledens eos quiescere non
permittit. et tales sepe ad mortem vel furorē
disponuntur. nisi ab arte vel natura ad
dormiendum cito inducant. Vigilie autem
naturales refrigerant in xunsec. quod calor
egreditur ad exteriora. et ideo calefaciunt
et desiccant exteriora. Si vero modum excel
serint calorem augmentant. corpus attenuant
et desiccant oculos et palpebras nimis gra
uant. visus ebrietat et debilitat. colorem capi
tis generant. et totum corpus debilitant et ener
uant. moderate autem exteriora calefaciunt et
humectant. quod calor et humiditas perunt
exteriora. quando vero imoderate sunt ex
vehementi motu spirituum calefaciunt et de
siccant. et intro acceteri consumunt et natu

ram ledunt. ut dicit Constantinus. Conueniunt igitur
vigilie moderate laborantibus ut mer
cedem augeant et accipiant. speculantibus. ut in
sidias precaueant. expectantibus. ut dominum ve
nientem gaudeat recipiant. medicinam su
mentibus ne se ledant. egrotantibus et marie
litargias ut cito conualescant. et metatito
ne dietam dormiendo negligant. gregem pa
scentibus ut danum a lupo aut ex alijs ho
stibus non incurrant. orantibus ut coronam pro
missam vigiliantibus non amittant.

Capitulum vicesi

mum septimum. **De somnio**

Dispositio que diuersas res forme
et etiam similitudines imaginarie dor
mientium mentibus imprimunt. Sunt autem fie
ri multis modis. ut dicit Gregorius. et Osa
cro. de somno scipionis. Nam propter colli
gantiam et unionem quam habet anima cum carne
aliqui dispositioes et passioes que oriuntur
a corpe per quandam applicatorem carnis ad
animam resultant in ipsa mente. et ideo solet som
niando talium res imagines intueri quales
solet vigilando aliquoties expiri. sicut
etiam bruta animalia somniant. ut dicit are
sto. li. iij. quod canis somniat. quod patet ex
eius latratu. sicut et equus quod patet ex eius
hinnitu. At talia somnia causantur aliquando ex
nimia repletione vel ex nimia inanitate.
que est ex procedenti forti imaginatone seu co
gitatone. An Augustinus super Genesim. li. xij. Si
cut caro que omnino spiritu subdit spiritualis dicitur.
Sic spiritus que omnino carni innititur carnalis
et animalis nuncupatur. Unum mirandum non est. si
carni intendens carnalium res imagines
in se reperiunt. Item idem ibidem. In som
nijs species et corpora videmus res similitudi
nes. non ipsas res. tamen species res que som
niando videmus. res nominibus nuncupamus. et
quod res est propter solam similitudinem eis
appropriam. Vigilando itaque res formas
sensu apprehendimus. sed dormiendo spiritus ve
rum imagines intuemur. Somnia autem alia
que sunt vera. alia que falsa. alia que tranquilla
aliam perturbata. Que autem vera sunt. alia
que sunt nuda. alia que figuratis et obscuris
significatibus inuoluta. ut patet in somnio
pharaonis. Tales autem impressiones fiunt

Liber Bertus

aliqui in animo dormientis per diuinam inspirationem. aliqui per angelicam admistrationem ut patet in iacob qui vidit in somnis virgas populeas et angelum dicentem sibi. tolle virgas etc. **Dei. xx.** aliqui per malorum spirituum illusionem. ut patet in pharaone et falsis prophetis et repticis. **An dicit Aug. ibidem.** Cum spiritus bonus in hec visa spiritum humanum assumit aut rapit non est dubitandum illas imagines visas esse reipsum aliquarum quibus nosse utile est. tamen enim munus est. **Contra** autem imagines aliqui operantur angelus sathane. qui se transfiguratur in angelum lucis. ut cum illi in maiestatis bonis creditum sit seducat ad sua. sed quoniam homo somnia facit per reuelationem. iudicat sobrius intellectus quoniam diuinitus per gratiam est adiutus. **Somniis** itaque non est passim fides adhibenda. nec omnino simpliciter respicienda. cum aliqui certa habeant de futuris diuinitus per somnia coniectura. **Somnia** itaque indifferenteria causantur aliqui ex complexionibus. ut sanguine somniat letia. melancholicus tristitia. colericus ignea. rheumaticus pluuia et nubes et agnita. et cetera homini quoniam vniuersum iusque conuenit complexionibus sexui et etati ut dicit constantinus. **Aliqui** ex appetitu et affectu. ut famelicus somniat de cibo. ebrius sitis de potu et de ei contrariis. quanto autem talis plerumque somniat bilere vel comedere tam de expugnetur vehementer elurire se reperit vel sitire. **Aliqui** ex vehementi studio et mentis circa aliquid applicatione. ut auarus semper somniat auxilium semper videt quod computet pecuniam. vel quod augeat vel diminuatur argentum suum. **Aliqui** ex cerebri perturbatione. ut patet in dispositis ad frenesim et maniam. qui mira somniant et inaudita. sicut enim vapor cellula fantastica inficientem vel imitantem ipsa somnia imutantur. **Aliqui** ex sanguinis infectione. qui enim corrupti habent sanguinem somniant se ambulare per loca imunda corruptionem habentia et fetorem. **Aliqui** ex aeris imutatione. aer enim ad imutationem dispositus corporis imutat ad eandem imutationem. **Unde** fumi resoluti nouas faciunt in cerebro impressiones. que sunt causa variorum et dissimilium somniorum. **Item** ex etatis alteratione. infantes enim nihil somniant. **An Arist. li. iij.** Homo inquit inter omnia animalia precipue somniat. **Puer** autem non somniat ante quinque annos. et sequitur. **In antiquo** tunc fuerunt viri et mulieres qui non somniauerunt et quidam eorum somniauerunt postquam venerunt ad senectutem. et per modicum accidebat eis mors et infirmitas. etc.

cipue somniat. **Puer** autem non somniat ante quinque annos. et sequitur. **In antiquo** tunc fuerunt viri et mulieres qui non somniauerunt et quidam eorum somniauerunt postquam venerunt ad senectutem. et per modicum accidebat eis mors et infirmitas. etc.

Capitulum vicesimum

De exercitio.

Exercitium ad nature conseruationem est necessarium. ut dicitur in patet. **Est** autem exercitium duplex. aliud enim est animale. aliud corporale. **Animale** sicut studium vigilia ira tristitia sollicitudo. et homo si fuerint nature proportionata multum faciunt ad corporis et anime sanitatem. sicut infra dicitur de anime accidentibus in fine septimi libri. **Exercitium** vero corporale aliud est equale. aliud est inaequale. **Equale** medium est inter debile et forte. magnum et paruum. velox et tardum. quod scilicet non semper addit in caliditate vel siccitate. **Inaequale** est quod istam temperantiam excedit. et si multum excedit in suo principio calefacit et desiccatur. et si multum ulterius excedit per virtutis dissolutionem. et spiritus euaporationem instigat et desiccatur. **Dicit** autem Constantinus quod triplex est utilitas exercitii. quia calorem naturalem excitat. si plura dissoluit membra indurat et eis soliditatem tribuit. **Inaequale** vero exercitium aliud est vniuersale. aliud vero particulare. **Vniuersale** est quod omnia membra mouet. ut fodere. itinere. et homo per particulare vero est ubi quedam membra qui escunt et quedam mouentur. ut suere. scribere et similia. **Hec** autem varia exercitia corpus variat sicut varia hominum officia et etiam artificia quodam calefacit et desiccatur sicut ars fabrilis. **Haec** aer a fornace inspiratus cum sit calidus et etiam siccus eos desiccatur et calefacit. **Ars** vero piscatoria e contrario frigidat et humectat. **Exercitium** vero particulare aliud est forte aliud est debile aliud mediocre. **In exercitio** igitur hec sunt consideranda scilicet quantitas. qualitas. tempus. locus. **Quantitas** ut non sit nimis intensa vel nimis remissa. **In qualitate** ne nimis velox vel nimis tarda. scilicet mediocri utilis est et laudanda. **Tempus**

quod maxime valet est ante prandium
 ut supfluitates lubrice facte et resolute
 per exercitium euacuentur ne cibus supueni
 ens corrumpatur. post cibum vero cooperat
 virtuti digestiue ad ciborum decoctionem.
 ita tamen si fuerit temperatum. nimium vero
 non est bonum quia potius est causa calefa
 ctionis membrorum tam interiorum quam exteri
 orum. Attendendum autem est locus. quia
 alius est aquosus. et infregidat et humec
 tar. ut locus piscatorum. alius vero est sic
 cus et nemorosus. ut locus venatorum. et
 talis quantum est de se calefacit ratione la
 boris et discursus ac desiccatur. et sic de alijs
 Unde quidam sapiens interrogatus ad
 quid exercitatio laboris esset necessaria
 respondit in hec verba. **P**onestus inquit
 labor humane vite est fida custodia. tor
 mens nature stimulus. sopiti calor li
 ma. supfluitatis consumptio. vicioz fuga
 morborum mors. languor medicina. luctu
 temporis. iuuentutis debitum. adolescentie
 disciplina. senectutis gaudium. salutem ad
 iutorum. nutritis omnium malorum scilicet occisio est
 emula seu etiam inimica. **I**lle nempe solus
 ab exercitio se abstrahat et labore quem fel
 licitatis gaudium vult carere. **V**erba pre
 missa etiam continentur in sermone Fulgen
 tij contra ociosos ubi exponitur illud verbum
Panem ociosa non comedit. In quo sermo
 ne multum commendat pie laboris exerciti
 um. In fine sermonis tamen labori pro
 nit de uotum contemplationis oculum dicens. **V**a
 riam propter contemplationis oculum minime
 fore inter ociosorum mulierum numerum com
 putandam. quin potius omnibus preponen
 dam. **Q**uomodo enim panem illa ociosa
 comedit. que panem vite plena alijs panem
 frangit. **P**anem liquidum frangit qui orationis
 patrocinio. conuersationis exemplo. pie
 eruditiois verbo esurientes et sitietes in
 sticia refouet atque pascit. **V**aria ergo
 que oratione subuenit. conuersatione ad bonum
 allia. predicacione instruit. panem frangit et

Capitulum vicesi

mumnonum. **D**e quiete.

Quietudo autem est cessatio ab exerci
 tatione et etiam a labore. Sicut enim
 necessaria est ad nature preserua

tionem exercitatio. sic etiam et quietudo. nam quies
 finis existit et consummatio motus et la
 boris. Sine enim quiete nihil finaliter est
 durabile. quod caret alterna requie
 durabile non est. **U**nde celi quod mari
 me est mobile motu suo tendit ad quie
 tem. Similiter sol luna sidera ignis aer
 aqua et omnia que secundum naturam sunt mobi
 lia. tendunt finaliter ad quietem. **U**nde di
 cit Augustinus. **Q**uietudo naturaliter habet
 inclinacionem ad centrum. **E**t ideo princi
 pium est et dispositio aggregacionis et
 adunacionis partium in loco suo. **E**t ideo
 omnia que sunt ordinata secundum naturam ad quie
 tem nobilioz iudicantur et dignioz qua
 do sunt finaliter in quiete quam quando sunt
 in motu. sicut finis dignior est his que
 sunt ad finem. **Q**uietudo autem prout oppo
 nitur exercitio. tot modis consideratur
 quo ad effectum quot et ipsum exercitium.
Alia enim est spiritualis. alia corporalis.
 quarum utraque si fuerit nature commensu
 rata erit salutifera anime et corpori. sanita
 tis hominis conseruatiua. si autem non. econ
 uersa. **I**tem quietudo aliquando est nimia. **E**t
 hec est malorum humorum generatiua. nutri
 tiua. multiplicatiua. corruptiois indu
 ctiua. **N**am aque quando nimis gescunt.
 putrescunt. Similiter ferrum et quodlibet me
 tallum rubiginat quando minus debito usi
 tatur. **A**lia est nimis parua. et hec simili
 ter viciosa. quia naturam lassam non recre
 at. debilitatem non reparat. consumpta non
 restaurat. **M**ediocritas autem inter has est
 laudabilis. nam calorem naturalem con
 fortat. sensum recreat. digestionem emen
 dat. corpus mediocriter purgat. **I**tem
 quo ad qualitatem quietudo alia est vera. et
 hec est laudabilis si non sit nimia. alia non
 vera. ut in febribus. et hec minus lau
 dabilis est sicut post dicitur.

Expliat liber sextus.